

HAYRİYYE-İ NÂBÎ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR
STUDIES ON HAYRİYYE-I NÂBÎ

HASAN FAHRİ DURAL

Doktora Öğrencisi Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

*PhD Student, Recep Tayyip Erdoğan University, Institute of Social Sciences,
Department of Old Turkish Literature*

hasandural991@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-9611-6694>

Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi-Journal of Turkish Language and Literature
TÜRKDED-1, Aralık-December-2020 Rize

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 29.08.2020
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 22.11.2020
Sayfa-*Pages* : 129-160

HAYRİYYE-İ NÂBÎ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Hasan Fahri DURAL¹

Özet

Hayriyye-i Nâbî Türk Edebiyatının en önemli nasihatnâmelerindedir. *Hayriyye* adıyla bilinen eser, kendinden önceki hiçbir nasihatnâme benzememektedir. O, sadece ahlâkî nasihatlerin bulunduğu alışlagelmiş bir nasihatnâme değil, toplumun aksayan yönlerini cesurca eleştiren, yazıldığı döneme ışık tutan ve ahlâkî değerleri de ihtivâ eden önemli bir eserdir. Bu eserle ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar mesnevi türünde yazılmış olan *Hayriyye*'nin içerik yönünden incelenmesini ihtiva etmektedir. Bu makalede ise bu çalışmaların derli toplu bir şekilde bir araya getirilerek yeni çalışmalara bibliyografik fayda sunması amaçlanmıştır. Makalede literatür olarak dört kitap, dört yüksek lisans tezi, on makale ve yedi bildiri incelenmiştir. İncelenen eserler, tezler, bildiriler ve makaleler özet bilgilerle tanıtılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Hayriyye-i Nabi*, nasihatnâme, bibliyografya

STUDIES ON HAYRIYYE-I NÂBÎ

Abstract

Hayriyye-i Nâbî is one of the most important letter of advice in Turkish literature. It is known as *Hayriyye*, the study which does not have similarity with the prepared previous letter of advices. It is not only an ordinary advice that contains moral advices, but also an important work that bravely criticizes the disruptive aspects of society, sheds light on the period in which it was written and includes moral values. Many studies have been done related to this study. These studies include analyzing of *Hayriyye*'s content direction in which has been written in Mesnevi type. In this article, it is aimed that these studies will be brought together in an orderly manner to provide a bibliographic benefit for the new studies. In this study, as literature four books, four master's theses, ten articles and seven papers were reviewed in detail. The reviewed books, theses, papers and articles are introduced with summary information.

Key Words: *Hayriyye-i Nabi*, letter of advice, bibliography

¹Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, hasandural991@gmail.com

Giriş

17.yüzyılın ikinci yarısı Osmanlı İmparatorluğu için sıkıntılı bir sürecin başladığı bir dönemdir. İmparatorluğun Avrupa'ya karşı yüz yıllardır sürdürdüğü üstünlük bu yüzyıldan itibaren son bulmaya başlamıştır. Bu dönemde sosyal ve ekonomik buhranlar ortaya çıkmış, merkeziyetçilik zayıflamış, tımar sistemi bozulmaya yüz tutmuş ve her şeyden önemlisi de yetişmiş, liyakat sahibi insanlar kumpaslarla görevlerinden uzaklaştırılmaya başlanmıştır. Böyle bir dönemde yetişen, asıl adı Yusuf olan Urfalı Nâbî Devlet-i Âliye'de bulunduğu görevlerden dolayı olan bitene şahit olmuştur. Nâbî Osmanlı'nın birçok bölgesini müşahade etme imkânı bulmuş; İstanbul, Medine, Edirne ve Halep'te belirli sürelerde yaşamıştır. Kendisini himaye eden Musahib Mustafa Paşa'nın vefatından sonra Halep'e yerleşmiş, yirmi beş yıl Halep'te yaşamış, orada evlenmiş ve iki oğlu olmuştur. O, büyük oğlu Ebu'l-Hayr'a ithafen yazmış olduğu Hayrî-nâme adlı nasihatnâme türündeki mesnevisinde, tüm tecrübelerini ve gözlemlerini onun iyi bir insan olarak yetişmesi için aktarmıştır. *Hayriyye* olarak meşhur olmuş bu eser birçok araştırmacı tarafından farklı açılardan incelenmiş; Nâbî'nin arzuladığı insan profili üzerinde menfi ve müsbet değerlendirmeler yapılmıştır.

Hikemî tarzın öncüsü olan Nâbî, kendinden önce yazılan nasihatnâmeler gibi sade bir ahlâkî öğüt içeren bir eser kaleme almamış; dönemin mesleklerine, din adamlarına, âyânlarına, paşalarına, kadılarına dair cesurca değerlendirmelerde bulunmuştur. Nâbî bu eseriyle, bir taraftan Osmanlı'nın mevcut durumunu, bir taraftan da İslâm dininin düşünce dünyasını, âyet ve hadis iktibâslarıyla, Ebu'l-Hayr özelinde tüm imparatorluk çocuklarına aktararak, nasıl bir Müslüman tipi arzuladığını ortaya koymuştur.

Hangi açıdan ele alınırsa alınsın, birçok materyale sahip bulunan bu eser hakkında; çocuk edebiyatı, değerler eğitimi, 17. yüzyılda Osmanlı'nın düşünce dünyası, Osmanlı'da ahlâki yozlaşmanın boyutu vb. konularda birçok bildiri, makale, tez ve kitap ortaya koyulmuştur. Bu makalede, *Hayriyye* ile ilgili tespit edilebilen tüm çalışmaların içeriğiyle ilgili bilgi verilmiş; konuyla ilgili araştırma yapacak olan araştırmacıların literatüre daha kolay ulaşabilmesi ve yeni araştırmalara vesile olabilmesi amaçlanmış, farklı bir bibliyografik çalışma ortaya koymanın yararlı olacağı düşünülmüştür. Makalenin hacmi göz önünde tutularak makale, kitaplar, tezler, makaleler ve bildirimler şeklinde sınırlandırılarak tamamlanmıştır.

1. KİTAPLAR

a. KAPLAN, Mahmut (2015), "*Hayriyye-i Nâbî*", Ankara: Atatürk Kültür

Merkezi Yayınları

Bu kitap 1990 yılında Mahmut Kaplan tarafından doktora tezi olarak hazırlanmış; daha sonra kitabın ilki 1995, ikincisi 2008, üçüncüsü ise 2015 yılında olmak üzere üç baskısı yapılmıştır.

Kitabın giriş kısmında *Nâbî'nin Hayriyye'sinden önce yazılan manzum nasihatnâmeler* ana başlığı altında; *nasihatnâmenin tanımı, nasihatnâmelerin sınıflandırılması; konularına göre nasihatnâmeler* başlıkları yer alır. Bu başlıklar altında ise *dinî-tasavvufî nasihatnâmeler, sosyal muhtevalı nasihatnâmeler ve çeşitli ilimlerle ilgili nasihatnâmeler* alt başlıkları vardır.

Nazım şekillerine göre nasihatnâmeler ana başlığında; *kaside, gazel ve terci-i bent şekliyle yazılan nasihatnâmeler* alt başlığı mevcuttur. Bir diğer ana başlık altında “te'lif ve tercüme oluşlarına göre nasihatnâmeler” hakkında bilgi verilir. Manzum nasihatlerin kaynakları olarak da *âyet, hadis ve atasözleri* verilmiştir.

Yazar, Nâbî'den önce nasihatnâme yazan şâirlerden ve onların eserlerinden, nasihatnâmelerin hangi konularda yazıldıklarından bahsetmiştir.

Giriş bölümünden sonra kitap iki bölüme ayrılarak Nâbî'nin *Hayriyye'si* incelenmektedir. Birinci bölümde *Nâbî'nin yetiştiği sosyal ve edebî çevre, hayatı, edebî kişiliği* ele alınır. İkinci bölümdeyse Nâbî'nin oğlu Ebu'l-Hayr için yazdığı nasihatnâme türündeki *Hayriyye* hakkında ayrıntılı bilgi verilir.

Hayriyye başlığı altında, *eserin muhtevası, Hayriyye'de Nâbî'nin din ve ibadet anlayışı, Hayriyye'ye göre Nâbî'nin ahlâk anlayışı ve örnek insan tipi, Hayriyye'de Nâbî'nin ilim anlayışı ve devrindeki sahte şeyhlerin eleştirisi, eserin yazıldığı dönemde İstanbul ve taşranın durumu* hakkında bilgiler verilir. Daha sonra Nâbî'nin *Hayriyye'yi* yazdığı dönemde *Osmanlı'daki kurumların (ayânlık, paşalık, kadılık ve kassamlık, kazaskerlik, eminlik)* durumları anlatılmıştır. Ayrıca bu bölümde *Hayriyye'den hareketle Nâbî'nin şiir anlayışı ve eserin dil ve üslûp özellikleri* ve ardından *Hayriyye* ile ilgili bugüne kadar kaleme alınan yazılar yer almaktadır.

Eserin sonuç bölümünde, nasihatnâme türünün Edebiyatımızdaki yerinden bahsedilir. *Hayriyye'den önce bu türde yazılan eserlerde dinî-tasavvufî konular işlendiği, nasihatnâmelerde sosyal konuların genelde yer almadığı* anlatılmış; dinî konuların yanında, ahlâkî öğütlerin bulunduğu aktarılmıştır.

Sosyal temalı nasihatnâmelerde ise eleştiri halka yöneliktir. Devlete ve devlet kurumuna yönelik eleştirilerden kaçınıldığı görülmektedir. *Hayriyye'nin, türünün en önemli eseri olduğu ve Osmanlı'nın çöküşe doğru ilerlerken bir aydının ızdıraplarını Ebu'l-Hayr'ın şahsında tüm topluma haykırdığı* söylenmektedir. Nâbî'nin Farsçayı iyi derecede bildiği bilgisinden hareketle onun Attar'ın *Pendnâme'sini* okumuş olacağı belirtilir. Onun hikemî şiir tarzını mesnevisine de yansıttığı, İslâm dininin prensiplerine ve Türk toplumunun geleneklerine eserinde yer verdiğine değinilmiştir. Nâbî'nin, oğlunu örnek insan tipi olarak yetiştirmek istediği, ona verdiği öğütlerden anlaşıldığı söylenmekte, ona yapılan haksız eleştirilerin, rahatına düşkün, pasif, bencil, neme lazımcı gibi yakıştırmaların yanlış olduğu vurgulanmaktadır.

Eserde sonuç bölümünden sonra; *bibliyografya, karşılaştırma nüshaları, diğer nüshalar, Paris baskısı ve metin* yer alır. “İzlenilen yol” bölümünün ardından *Hayriyye-i Nâbî'nin* transkripsiyonlu metnine yer verilmiştir.

b. PALA, İskender (2005), "Yusuf Nâbî Hayriyye", İstanbul: Kapı Yayınları

Bu kitapta Prof. Dr. İskender Pala, Nâbî'nin *Hayriyye* adlı nasihatnâme türündeki mesnevisinin Paris nüshasını esas alarak, eserin Türkiye Türkçesine çevirisini yapmıştır. Eserin giriş bölümünde; *Nâbî'nin hayatı, eserleri, edebî kişiliği* hakkında bilgiler verilmiş, akabinde eserdeki otuz beş bölüm, bin altı yüz kırk yedi beyit nesre çevrilmiştir. Bu bölümler şunlardır:

Matlab-ı lâzime-i hüsn ü cemâl (Şekil ve yüzce güzelliğin gerekliliği bahsi), Matlab-ı kâide-i istiğna (Tok gözlülük yolunu tutma bahsi), Der-beyân-ı sıfat-ı hezl ü mizah (Yergi ve güldürünün vasıfları hakkındadır), Der-beyân-ı şeref-i lütf u kerem (Lütf ve keremin, iyi muamele ve cömertliğin şerefi hakkındadır), Der-beyân-ı şeref-i hulk-i hasen (Güzel huyun şerefi hakkındadır), Neyh-i etvâr-ı nifak u tezvir (Müzevirlük ve bozgunculuk durumlarının istenmeyişi (terk edilmesi)), Nehy-i âlûdegî-i neml ü nücum (Remilcilik ve müneccimlikle uğraşmanın terki), Nehy-i âlâyîş-i câm-ı işret (İçki âlemlerine bulaşmanın terki), Nehy-i âlâyîş-i zîb-i suret (Yüzü süsleme pisliğinden vazgeçme bahsi), Nehy-i a'yânî vü zulm-i fukara (İdareci olmanın ve fakirlere zulüm etmenin terki), Nehy-i âlûdegî-i kizb ü nifak (Yalan ve ikiyüzlülüğe bulaşmanın terki), Der-beyân-ı ferah-ı fasl-ı bahar (Bahar mevsiminin iç açıcılığı hakkındadır), Matlab-ı hüsn-i kelâm-ı mevzun (Vezinli söziün (şiirin) güzelliği bahsi), Der-beyân-ı şeref-i sabr u şekîb (Sabır ve sabırlılığın şerefini açıklar), Matlab-ı mezra'-ı keşt ü hirmen (Harmancılık ve ekip biçme bahsi), Matlab-ı dağdağa-i pâşâyî (Paşalık sevdası (gürültü patırtı) bahsi), Matlab-ı nehy-i kaza vü kısmet (Kadılık ve taksimden kaçınma bahsi), Nehy-i bâzîçe-i nerd ü satranç (Tavla ve satranç oynamaktan uzak durma), Matlab-ı hâcegî-i divânî (Divan efendiliği (memurluk/kâtiplik) bahsi) Nehy-i âmîziş-i kayd-ı iksîr (İksir düşüncesiyle geçinmekten geri durmak bahsi), Der-beyân-ı zarar-ı nakl-i kelâm (Lâf taşımanın zararlarını açıklar), Mebhas-i lâzime-i hikmet ü tib (Hikmet ve tıbbın gerekliliği bahsi), Mebhas-i lâzime-i hayr-duâ (Hayır duanın gerekliliği bahsi)

c. BİLKAN, Ali Fuat (2002), "Hayrî-Nâme'ye Göre XVII. Yüzyılda Osmanlı Düşünce Hayatı", Ankara: Akçağ Yayınları

Eserin giriş bölümünde, 17.yüzyıldan itibaren edebî ve tarihî mahiyetteki eserlerin sosyal meselelere yönelik değerlendirmeler içerdiği, bu dönemdeki tarihî eserlerden bazılarında ise sosyal olaylara yönelik eleştirilerin bulunduğu belirtilmiştir. Bu eserlere Kâtip Çelebi'nin *Mizanü'l Hakk fi İhtiyari'l Ehakk* adlı eseri, *Koçi Bey Risalesi* ve *Nâima Tarihi* örnek olarak verilmiştir. *Nâima Tarihi*'nden Sadrazam Kemankeş Ali Paşa'nın Katli ve Çerkez Muhammed Paşa'nın Vezâreti konusunda bir bölüm nakledilmiş, bu dönemde ülemanın neleri tartıştığı maddeler halinde sıralanmıştır. Kâtip Çelebi'nin *Mizanü'l Hakk fi İhtiyari'l Ehakk* adlı eserinde, Fatih döneminden sonra medrese programından kaldırılan felsefe ve hendese derslerinin gerekliliği üzerinde durduğu aktarılmıştır.

Koçi Bey; *Risalesi*'nde, atama ve yükseltmelerin hakkaniyet uygulamasıyla değil; şefaaf, rüşvet ve kayırma şeklinde yapıldığını, ilmiye sınıfının yozlaştığını, tımar ve ze'amet sistemindeki

değişikliklerin yanlışlığını dile getirmiştir. Yazar, Koçi Bey'in bu değerlendirmelerinden tımar sistemiyle ilgili olan bölümü eleştirmiş, Osmanlı'nın toprak kaybetmesi nedeniyle Kafkaslardan asker alma zorunluluğunun olduğunu belirtmiştir.

“Osmanlı Şiirinde Tefekkür” başlığı altında ise Osmanlı'da düşünceye dayalı eserlerin tarihi hakkında bilgi verilmiş, XV.-XVI. yüzyıl şâirlerinde olan estetik kaygının, XVII. yüzyıldan itibaren söyleyiş kaygısına dönüştüğü aktarılmıştır. Nâbî'yle birlikte hikemî bir tarz oluşmuş, toplumun genel yapısı, devletin yönetim anlayışı, sosyal ve kültürel değişmeler konusundaki düşüncelerin şiire girdiği yazılmıştır.

16. yüzyılın sonu, 17. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşayân Nev'izâde Âtâyî'nin *Sohbetü'l-Ebkâr* adlı eserinde sosyal meselelerin değerlendirildiği söylenmiş, bu eserden örnek beyitlere yer verilmiştir. Osmanlı'da düzenin bozulduğu, tarihçilerin, ediblerin, aydın insanların bunu farklı şekillerde dillendirildiği, lâkin kötü gidişin durdurulamadığı, artan bu yozlaşmaya Hayri-nâme olarak adlandırdığı eseriyle Nâbî'nin kayıtsız kalmadığı anlatılmıştır. Nâbî'nin nasihatnâme türünde kaleme aldığı bu mesnevinin sadece bir nasihatnâme olmadığı, mesnevide döneminin kurumlarına ve mesleklerine yönelik önemli değerlendirmelerin bulunduğu söylenmiştir. Nâbî'den sonra sosyal meselelere yönelik değerlendirmelerin yapıldığı şiir anlayışının 18. yüzyılda devam ettiği; Vehbî'nin, Sâbit'in, Raşid'in, Koca Ragıp Paşa'nın onun izinde gittiği, 19.yüzyılda ise Ziya Paşa ve Namık Kemal'in döneminin mesellerini şiire aktardığı yazılmıştır. 17.yüzyılda gelişen hikemî tarz başlığında ise bu yüzyıldaki şâirlerin izinden gittiği, Nâbî'nin bu yüzyılda şiire yeni kavramlar soktuğu, şâirlerin artık eşyanın kendilerinde bıraktığı etki ile olay ve durumları yeniden yorumlamaya koyuldukları aktarılmıştır. *Hayriyye-nâme üzerine* alt başlığında ise *Hayriyye* olarak bilinen eserle ilgili bilgi verilerek döneminin olaylarına ışık tuttuğu aktarılmıştır.

Giriş bölümünde, farklı başlıklar altında yapılan değerlendirmelerden sonra, “inceleme” başlığı altında *Hayriyye'den hareketle felsefenin yasaklanması, ilim öğrenmenin üstünlüğü, İstanbul'da kültür, taşra budak, paranın yerini belirlemek, afyon mübtelalığı, şöhret afettir, yöneticilerin para hırsı, şiir de anlamlı olmalıdır, kendi eliyle ekip biçmek, mevki satın almak, rüşvetin adını mahsul koymuşlar, vakıf malı kutsaldır, kolay para kazanma, eğitim ve tecrübe noksanlığı* alt başlıklarında örnek beyitlerle çıkarımlarda bulunulmuştur. “Sona doğru yahut 17.yüzyılı anlamak” başlığı altında ise Osmanlı'nın, bürokrasinin eline düştüğü için yıkıldığı değerlendirilmesini yapan Mehmet Öz'ün görüşüne yer verilmiş, bu dönemde bürokrasinin çok güçlü bir konuma geldiği belirtilerek, Nâbî'nin bu yüzden oğlunun kalemiyye sınıfında çalışmasını istediği ifade edilmiştir.

Hayriyye ve Lütfiye adlı eserlerin, toplumsal değişimin çocuklardan başlayarak yapılabileceği düşüncesinden hareketle yazıldığı ve Avrupa'nın aydınlanma çağını eğitime verdiği önemle başlattığı belirtilmiştir.

Edebî metinlerin dönemin zihniyetini ortaya koymasından dolayı önemli olduğu, tarihi kitaplardan farklı olarak daha başka veriler içerdiği aktarılmıştır. Eser “ekler ve kaynaklar” bölümüyle tamamlanmıştır.

d. AYYILDIZ, Nurullah (2018), "Şâir Nâbî'den Öğütler", İstanbul: Hiperyayın Yayınları

Bu eser 2012 yılında hazırlanan yüksek lisans tezinin gözden geçirilmiş halidir. Kitabın giriş kısmında, İslâm ahlâkından ve Hz. Muhammed'in güzel ahlâka dair hadislerinden bahsedilmiştir. Nasihatın ve vaaz etmenin önemi vurgulandıktan sonra, İslâm tarihi boyunca yazılan nasihatnâmeler sıralanmıştır. 17. yüzyıla geldiğinde nasihatnâmelerin muhtevalarında farklılıklar olduğu belirtilerek, Osmanlı'da bozulan düzenle birlikte devleti idare edenlere yönelik öğütler verildiği, hatta eleştiriler yapıldığı söylenmiştir.

18. yüzyılın başında kaleme alınan *Hayriyye* adlı mesnevinin kısaca içeriğinden bahsedildikten sonra, *Hayriyye*'nin bölümleri yazılmıştır. *Hayriyye*'nin döneminde çok sevilerek okunan bir mesnevi oluşundan ve insanları güzel ahlâka yöneltmesinden bahsedilerek onunla ilgili yapılan olumlu ve olumsuz değerlendirmelere yer verilmiştir. Giriş bölümünün akabinde eser iki bölüme ayrılmış; birinci bölümde “Nâbî'nin yaşadığı dönem, hayatı, edebî şahsiyeti ve eserleri” ana başlığı altında *Nâbî'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserleriyle ilgili bilgiler* verilmiştir. İkinci bölümde ise “yaygın eğitim açısından *Hayriyye*'nin değerlendirilmesi” ana başlığı altında yer alan *Hayriyye'nin yazılma sebebi, Hayriyye'de Allah-kâinaât-insan ve Hz. Muhammed (sav), Hayriyye'de İslâm'ın şartları (kelime-i şehâdet, namaz, oruç, hac, zekât), Hayriyye'ye göre ilim ve dönemin ilimlerinin değerlendirilmesi (remilcilik, müneccimlik, iksir, kimya, tıp), Hayriyye'ye göre kâmil Müslümanın özellikleri (şükür, tefekkür, kanaatkârlık, sabır, iyi komşuluk, misafirperverlik, ahde vefa, mütevazılık, yardımseverlik, az ve anlamlı konuşmak, ihtiyatlı olmak), Hayriyye'ye göre kötü ahlâki özellikler (hicv, dedikodu, müzevircilik, yalan söylemek, yalan yere yemin etmek, içki içmek ve uyuşturucu kullanmak, oyun ve eğlenceye düşkün olmak), dönemin adli ve idarî organlarındaki kişilere eleştiriler (şan ve şöhret duygusu, makam ve mevki hırsı, zenginlik hırsı, yapılan işlerde hak hukuk tanımamak, diktatörce tutum sergilemek, rüşvet ile iş görmek, etrafa korku salmak)* alt başlıkları örnek beyitlerle açıklanmıştır.

Sonuç ve değerlendirme bölümünde ise Nâbî'yi ve onun eseri olan *Hayriyye*'yi daha iyi tanımak için maddeler halinde çıkarımlarda bulunulmuş, *Hayriyye*'nin İslâmî düşünce tarzıyla yazıldığı vurgulanmıştır.

2. TEZLER

a. ALPEREN KAYAK, Mümine (2011), " Divân Edebiyatı Metinlerinin İlköğretim II. Kademedeki Kullanılabilirliği ve Hayriyye-i Nâbî'nin 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Etkinliklerle İşlenmesi", Erzincan: Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi

Bu tez çalışması, Divan edebiyatımızda seçkin bir nasihatnâme türü olan Nâbî'nin *Hayriyye* adlı eserinin İlköğretim okullarının ikinci kademe Türkçe ders kitaplarında yer almasının gerekliliği hakkındadır.

Tez yedi bölüme ayrılmıştır. Kısa bir girişten sonra “Divan Edebiyatının genel özellikleri”, “Divan edebiyatı üzerine yapılan tartışmalar” ve “Nâbî'nin yetiştiği dönem olan 17. yüzyılda siyâsi ve edebî durum” yer almaktadır. Daha sonraki bölümde ise teze konu olan *Hayriyye* adlı mesnevinin yazarı “Nâbî'nin hayatı, edebî şahsiyeti ve ondan etkilenen diğer şâirler” hakkında bilgiler verilir. Akabinde Nâbî'nin tüm eserleri hakkında açıklamalarda bulunulmuştur, beşinci bölümde ise *Hayriyye* hakkında ayrıntılı bilgi verilerek onun dil ve uslub özellikleri belirtilmiştir. Diğer alt başlıkta ise *Hayriyye* ile ilgili söylenenler yazılmıştır. Altıncı bölümde ise İlköğretim II. Kademe Türkçe ders kitaplarında Divan edebiyatı metinlerinden örneklere yer verilmiş, alt başlıkta ise dil, edebiyat ve kültür ilişkisi, Divan edebiyatın öğretilmesiyle ilgili görüşler ve Divan edebiyatı metinlerinin İlköğretim II. Kademe de kullanılabilirliği yazılmıştır. Son bölümde ilköğretim II. Kademe Divan Edebiyatı metinlerinin kullanılmasına yönelik 8.sınıf uygulama örneğine yer verilmiş, alt başlıkta ise Nâbî'nin *Hayriyye* isimli mesnevisinden bir bölüm alınarak ilköğretim 8.sınıfta uygulanması için etkinlik örnekleri sunulmuştur. Tez sonuç ve öneriler bölümünden sonra kaynakçalar yazılarak son bulur.

Tezin giriş bölümünde Divan edebiyatımızın kültürümüzün bir parçası olduğundan, ortaöğretim sürecinde öğretilmeye başlamasının yanlış olacağından, 8.sınıfta ayrıntıya girmeden etkinliklerle Divan şiirine değinilmesi gerektiğinden bahsedilmiştir. 600 yıllık kültür mirasımızın edebî numûnelerini nesillerimize aktarma çabası içerisinde olmamız gerektiği, onu eski diye bir kenara itmenin doğru olmadığı ve Divan edebiyatının öğrenme değil, öğretme sorunu olduğu belirtilmiştir.

Sonuç ve öneriler bölümünde tarih, kültür ve dil kavramlarının öneminden, millet bilincine kendi değerlerimizi, nesillerimize hakkıyla anlatmakla varılabileceğinden ve kültüründen habersiz nesillerin kendilerini milletin bir parçası olarak görmekte zorlanacağından bahsedilmiştir. Daha sonraki paragraflarda Divan edebiyatının büyüklüğü ve derinliği anlatıldıktan sonra *Hayriyye* adlı mesnevinin çocuk edebiyatı açısından önemine dikkat çekilerek yazıldığı döneme de ışık tuttuğu söylenmiştir. Divan edebiyatı eserlerine Türkçe ders kitabında yer verilmesi gerektiği, bunun için çeşitli yolların olduğu, uzay çağını yaşayân, anlama kapasitesi yüksek çocukların bu edebiyatı anlamakta zorlanmayacağı belirtilmiştir.

b. CANBOLAT, Murad (2017), "Nâbî'nin Hayriyye Adlı Eserindeki Âyet ve Hadis İktibasları İle Nâbî'nin Dinî ve Ahlâkî Bakış Açısı", Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi

Tezin giriş bölümünde Klasik edebiyatımızla ilgili genel bir bilgi verildikten sonra, Klasik edebiyatın kaynakları arasında yer alan Kur'an-ı Kerim ve hadislerden, Divan şiirinde çokça

iktibâs yapıldığından bahsedilmiştir. Divan edebiyatında tevhid, mûnaâcât ve naât gibi dînî içerikli türlerin oluşmasından dolayı o dönemde dinin toplumun tam merkezinde bulunduğu söylenmiş, şâirlerin inançlı kimseler olduğu aktarılmıştır.

Divan edebiyatının dînî mahiyetinden hareketle onun didaktik muhtevasına işaret edilerek, Nâbî'nin mûnâcaatları, naâtları ve Kırk Hadis adlı eseri örnek gösterilmiştir. Bunlara ek olarak onun *Hayriyye* adlı mesnevisinden de bahsedilmiştir. Tezin hareket noktasının Nâbî'nin *Hayriyye* adlı eseri olduğu söylenmiştir. *Hayriyye* adlı eserde yer alan âyet ve hadis iktibâslarının tespitinin yapıldığı söylenmiş, bu çalışmanın amacının Nâbî'nin din ve ahlâk anlayışının ortaya koyulması olduğu belirtilmiştir. Çalışma metodunun, *Hayriyye*'deki beyitlerin incelenerek iktibâs yapılan âyet ve hadislerin tespitinin yapılması şeklinde olduğu ifade edilmiştir. İnceleme kaynağı için Mahmut Kaplan'ın *Hayriyye-i Nâbî* adlı eseri, nesre çeviri kaynağının İskender Pala'nın *Hayriyye'si*, âyet iktibâsları için Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayınladığı Kur'ân-ı Kerîm Meâlî, hadis iktibâsları için ise *Kütüb-ü Sitte* adlı eserin esas alındığı söylenmiştir.

Daha sonra “17. yüzyıl Türk edebiyatına kısa bir bakış” başlığı altında *dönemin sosyal ve siyasal yapısından* bahsedilmiş, akabinde *Nâbî'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri* hakkında bilgi verilmiştir.

Giriş bölümünden sonra çalışma üç bölüme ayrılmış, birinci bölümde “*Hayriyye*'deki âyet ve hadis iktibâsları” başlığı altında *insanın değeri ve yaratılışı, Allah'ın kudret ve hikmeti, âlemin düzeni, Peygamberi övgü, Urfa'ya övgü, ahiret inancı ve cennet, namaz, oruç, hac, zekât ve sadaka, kelime-i şehadet, ilim, rızık, kanaâtkârlık, gözleri haramdan sakınmak, dilencilik, hezl, gıybet, komşu hakkı, güler yüzlü olmak, kibir, edep ve hayâ, davete icâbet, az konuşmak, hataları araştırmamak, riyâ, cömertlik, içki, ziyinet ve süsleme, isrâftan kaçınmak, yalan, yetim malı, hâkimlik* konularında yapılan iktibâslara yer verilmiştir.

İkinci bölümde, “Nâbî'nin din ve ibadet anlayışı” başlığı altında *İslâm dininin önemi, Allah'ın emirleri, kelime-i şehadet, namaz, oruç, hac, zekât, sadaka ve tasavvuf* konuları ele alınmıştır.

Son bölümde ise “Nâbî'nin ahlâk anlayışı” başlığı altında *tok gözlülük, kanaâtkârlık, yergi ve güldürü, iyilik ve cömertlik, kibir, edep ve hayâ, davete icâbet, konuşma adabı, başkasını ayıplamak, yalan, sabır ve söz taşımak* yer alır.

Sonuç bölümünde, Nâbî'nin toplumsal problemlere kayıtsız kalmadığı, *Hayriyye* adlı mesnevisinde döneminin sorunlarını ele aldığı, oğlu Ebu'l-Hayr'a nasihat ederken aslında tüm gençlere seslendiği ve İslâmî yaşam biçimini içselleştirdiği için eserinde âyet ve hadis iktibâslarına çokça yer verdiği belirtilmiştir.

c. AKA, Belde (2011), “*Nâbî'nin ‘Orta İnsan Tipi’nin Hersekli Ârif Hikmet’teki Değişimi*”, Ankara: İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yüksek Lisans Tezi

Bu tez Encümen-i Şuarâ Şâirlerinden Hersekli Arif Hikmet'in Divanı ile Nâbî'nin *Hayriyye* adlı mesnevisindeki şiirlerin muhteva yönünden karşılaştırılmasını içermektedir.

Giriş bölümünde iki hikemi tarzda şiir yazar şâirlerin zihniyet farklılığı üzerinde durulmuştur. Divan şiiri araştırmacılarının 19.yüzyıl Divan şâirlerinin eserlerini çalışmamaları eleştirilmiştir. Tezde yer alan şiirlerin transkripsiyonlu şeklinin yayınlanmadığı belirtilmiştir. Daha sonra Hersekli Ârif Hikmet'in şiirleri üzerinde çalışan araştırmacılar ve bu şâirin şiirleriyle ilgili yapılan tez çalışmaları hakkında bilgi verilmiştir. İki şâirin insana, dine, siyasi ve sosyal meselelere bakışları şâirlerin yaşadığı dönemler göz önünde tutularak karşılaştırılmıştır.

Nâbî'nin oğlu Ebu'l Hayr için kaleme aldığı *Hayriyye* adlı eserinde, içinde yaşadığı dönemin bozukluklarını gözler önüne serdiği anlatıldıktan sonra, bozulan düzene karşı aldığı tavır değerlendirilmiştir. Onun ortaçağın zihniyet anlayışıyla, cemaatçi bir tarzda meselelere yaklaşması eleştirilmiş, Hersekli Ârif Hikmet'in ise döneminin yanlışlıklarına yaklaşımı yeni aydın insan tipi olarak nitelendirilerek övülmüştür.

Giriş bölümünden sonra Osmanlının Karlofça Antlaşması'nı imzalamasının akabinde yaptığı İslahât hareketleri genel olarak anlatılmıştır. İkinci bölümde ise "Nâbî'nin *Hayriyye*'sinin orta insan tipi bağlamında incelenmesi" başlığı altında *Hayriyye*'de Nâbî'nin oğluna evinden çıkmayıp, paşalıktan, kadılıktan ve âyânlıktan uzak durması ve rahatı, huzuru böyle bulacağını söylemesi üzerinde durulur. Alt başlıklarda; *Hayriyye'nin devletin bozulma süreci bağlamında, Nâbî'nin devlet kurumlarına bakışı (âyânlık, kadılık, sahte şeyh, din adamları, İstanbul övgüsü ve taşra eleştirisi) üzerinde durulmuştur. Diğer bir alt başlıkta ise Nâbî'nin insana bakışı (din, ilim, ahlâk, orta insan tipi) ele alınmıştır.*

Üçüncü bölümde ise "Hersekli Ârif Hikmet'in şiirlerinde yeni aydın tipi" ana başlığı altında; *Toplumsallıktan bireyselliğe geçerken değişen dünya algısı, Aklın ön plâna çıkmasıyla değişen insan tipi, sentez; şeriat ve siyasal demokrasi, siyasetin şiire yansımaları: "Devlet, millet, hürriyet, meclis" kelimelerinin şiirde siyasi anlamlarıyla kullanılması, toplumsal bozulmanın şiire yansımaları, aşk anlayışı üzerine bazı dikkatler* alt başlıkları üzerinde durulmuştur.

Sonuç bölümünde ise iki şâirin dünyayı algılama farklılıkları hakkında bilgi verilerek 18. yüzyılda değişim değil, düzen anlayışının hâkim olduğu; 19.yüzyılda ise inkılâpsız yaşanamayacağı fikrinin yaygın düşünce olduğu belirtilmiştir.

Nâbî'den Hersekli'ye bir zihniyet değişimi olduğu, orta insan tipinden yeni aydın tipine bir tekamülün vuku bulunduğu söylenmiştir.

d. KALKAN, Asiye Figen (2012), "Lütfiyye ve Hayriyye Çerçevesinde Divan Edebiyatında Çocuk Eğitimi", Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi, Ana Bilim Dalı, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi

Çalışmanın giriş bölümünde nasihatnâmeler üzerinde durularak bu türün en dikkat çekici olanının Nâbî'nin *Hayriyye* adlı eseri olduğu belirtilmiştir. Bu eserin kendinden sonra yazılan

nasihatnâmelere de ilham kaynağı olduğu söylenmiş, Sünbülzâde Vehbî'nin Lütfiyye'sinden bahsedilmiştir. Bu iki eserin hangi nasihatlerden etkilendikleri ve eserlerinde çocuklarına okumaları için ne tavsiye ettikleri konusuna da değinilerek İmam Gazali'nin "Ey Oğul" ve Muhyiddin Arabî'nin "Genç Müslümana Öğütler" adlı kitaplarından bahsedilmiştir.

Aynı yüzyılda yaşamış olan Rousseau'nun "Emile" adlı eserindeki ideal insan tipinin nasıl olduğu hakkında bilgi verilmiştir.

Nasihatnâmelerle ilgili genel bir bilgi verildikten sonra *Hayriyye* ve Lütfiyye ile ilgili neler söylendiği aktarılmıştır. Daha sonra 19. Yüzyıl Türk edebiyatından bahsedilerek bu dönemin önemli isimlerinden Namık Kemal'in ideal insan tipinin ne olduğu aktarılmış, onun yazdığı makalelerden hareketle çıkarımlarda bulunulmuştur. Yine bu dönemin önemli isimlerinden Tevfik Fikret'in yazmış olduğu "Şermin" ve "Haluk'un Defteri" adlı eserlerinden hareketle, şâirin ideal çocuk ve genç tipi üzerinde durulmuştur. İstiklâl Marşı şâirimiz Mehmet Akif'in ideal genci Âsım'dan bahsedilerek bu tipin şâirle olan benzerliği aktarılmıştır.

Giriş bölümünün uzun tutulduğu bu tez çalışmasında "Orta Çağ ve sonrasında Avrupa'da eğitim" başlığı altında, Batı'nın eğitim anlayışı serüveninin tarihi yazılmıştır. 17. Yüzyılda yaşamış olan Rousseau'nun Batı'nın eğitim anlayışının temelini oluşturan düşüncelerinden bahsedilerek, onun kaleme aldığı "Emile" adlı eser ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Beş kitaptan oluşan bu eserin tüm bölümleriyle ilgili bilgi verilmiştir.

Giriş bölümünden sonra çalışma beş bölüme ayrılarak "din eğitimi, ahlâk eğitimi, toplum eğitimi, zihin eğitimi, beden ve dil eğitimi" ana başlıklarının altında alt başlıklarla bilgiler verilmiştir.

Sonuç bölümünde ise Doğu ve Batının çocuk edebiyatı ve çocuğa dönük eserlerinin farklılığına ve ortak yönlerine işaret edilerek ortak özelliklerin farklı özelliklerden daha az olduğu söylenmiştir. Tezin başlığı "Lütfiyye ve Hayriyye Çerçevesinde Divan Edebiyatında Çocuk Eğitimi" olmasına karşın tez Jean Jacques Rousseau'nun Emile adlı eseriyle Nâbî'nin *Hayriyye* ve Vehbî'nin Lütfiyye adlı eserlerinin muhteva yönünden karşılaştırılması şeklinde ortaya koyulmuştur. Çalışmanın sonuç bölümü, bu eserlerin farklılıkları ve ortak yönlerinin maddeler halinde karşılaştırılarak yazılmasıyla son bulur.

3. MAKALELER

a. **AYTAŞ, Gıyasettin; KARAKUŞ AKTAN, Eda Nur (2012), "Çocuk Edebiyatı ve Eğitimi Açısından Hayriyye", Ankara: Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, C.32, Sayı 2. ss. 537 – 555**

Bu makalede dünyada ve ülkemizde çocuk eğitimi ve çocuk edebiyatı çalışmalarına genel bir bakış başlığı altında Çocuk edebiyatı hakkında 17.yy başları ile 19.yy ortalarına kadar yapılmış çalışmalara değinilmiştir. Dünya edebiyatından İngiliz Edward Lear'ın "Book of Non Sense" ve Fransız yazar Jean Jacques Rousseau'nun "Emilie" isimli eserlerinden bahsedilmiştir. J.J.

Rousseau ve Nâbi'nin aynı yüzyıllarda yaşadığı ve çocuk yetiştirme anlayışlarının farklı olduğu belirtildikten sonra Türk kültüründe çocuk yetiştirmenin önemi ve usulu, atasözlerinden örnekler verilerek anlatılmıştır.

Nâbi'nin *Hayriyye* adlı eserinde çocuk edebiyatı ve çocuk eğitimi başlığı altında ise Nâbi'yi, dönemindeki diğer şâirlerden farklı kılan fikir unsurlarından, onun düşüncesini açık, yalın ve doğrudan söylemesinden, Nâbi'nin çocuk eğitiminde model sunma, örneklendirme, karşılaştırma yolunu tercih etmesinden bahsedilmiştir. Nâbi'nin eseri *Hayriyye* ile ilgili açıklayıcı bilgiler verildikten sonra, bu eserde yer alan çocuk eğitimiyle ilgili tespitler yapılmıştır. Eserde erdem, yüksek ahlâk, güzel yaratılış, ilim-ilim kazanma, ferâset gibi değerlerin anlatıldığı söylenmiş; bu hususlara mesneviden örnekler verilmiştir. Nâbi'nin oğlunu iyi bir Müslüman olarak yetiştirmek istediği için İslâmın şartları üzerinde özellikle durduğunu, bununla birlikte mânevî değerleri, dini öğrenirken de bir yandan diğer ilimleri öğrenmeyi de ihmâl etmemesini de istediği, bu durumun çağdaş eğitim sisteminde de var olduğu belirtilmiştir.

Sonuç bölümünde ise Nâbi'nin *Hayriyye* adlı eserinde oğluna verdiği nasihatlerden hareketle, tüm çocuklara hitap ettiği ve günümüz çocuklarında da bulunmasını istediğimiz erdemlerden bahsettiği ifade edilmiştir. Çocukların insanlığın geleceği olduğu ve iyi yetiştirilmelerinin insanlık için iyi bir gelecek oluşturacağı anlatılmıştır. Nâbi'nin *Hayriyye* adlı eserinde ortaya koyduğu değerler açısından önemli bir edebî eser olduğundan da bahsedilmiştir.

b. MENGİ, Mine (2014), Divan şiiri yazıları, "Gerileme Devrini Belgeleyen Bir Edebî Eser: Nâbi'nin Hayriyyesi", Ankara: Akçağ Yayınları, ss. 245-256

Prof. Dr. Mine Mengi bu makalede, Nâbi'nin dünyaya geldiği yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun genel durumu hakkında bilgi verdikten sonra, onun oğlunun yozlaşan bu yüzyılda doğru bir insan olarak nasıl kalabileceğinin nasihatini eserinde yazdığını söylemektedir. Osmanlı'nın gerilemesindeki en önemli etken padişahlar ise de âyânlar, kadılar, paşalar vb. devlet yöneticileri de gerilemenin önemli nedenleri arasındadır. Bu üst tabakanın liyakatsizliklerini ve yolsuzluklarını Nâbi eserinde ayrı bölümler halinde anlatmıştır. Prof. Dr. Mine Mengi makalesinde bu durumu belirttikten sonra, bu bölümlerin her birine metinden ayrı ayrı örnekler vermiş; böylece Osmanlı'nın 17. yüzyılda askerî, hukûkî ve bürokratik durumunu belgeleyen bir fortoğraf çekmiştir.

Gerileme devrindeki Osmanlı'nın kötüleşen yönetim anlayışının, metinden hareketle tespitinin yapılmasından sonra, devlet memurlarının emrindeki hizmetlilerin durumlarıyla da ilgili bilgiler verilir. Konaklarda hizmet görenlerin, paşaların emrindeki askerlerin ahlâkî durumları örnek beyitlerle göz önüne serilir. Osmanlı'nın gelişip güçlenmesine katkı sunan mistik ruhun yerine şekilci bir din anlayışı gelmiş ve akabinde çok sayıda sahte din adamı ortaya çıkmıştır. Nâbi'nin eserinde bu sahtekârlarla da ilgili beyitler yazdığı söylendikten sonra bu beyitler örnek olarak sunulmuştur.

Makalenin sonuç bölümünde, Nâbî'nin saraya yakın bir aydın olarak 17. yüzyılda Osmanlı'nın durumunu tarafsız ve gözleme dayanan bir yaklaşımla ele almasının önemi vurgulanmış, O dönemdeki aydın kitlesinin ne durumda olduğunun bildirilmesi açısından *Hayriyye* adlı eserin önemi belirtilmiştir.

c. ERBAY, Nazire (2014), "Hayriyye-i Nâbi Lutfiyye ve Telemak Aynı Yüzyılların Farklı Kültürlerinden Çocuklara Ortak Nasihatler", Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 51, ss. 171-185

Makalede aynı yüzyıla ait üç farklı eserin çocuk eğitime yönelik nasihatleri ve konuyu ele alış biçimleri değerlendirilmiştir. Giriş bölümünde milletlerin gelecekleri için kendi kültürlerini, değerlerini nesillere aktarma çabasının öneminden bahsedilmiş; buna ek olarak tüm toplumların kabul ettiği ortak değerlerin, o topluma ait eserlerde yer aldığı anlatılmıştır. Farklı kültürlerden çocuklara nasihatler başlığı altında; Nâbî'nin *Hayriyye*, Sünbülzâde Vehbî'nin *Lutfiyye* ve Fenelon'un *Telemak* adlı eserlerinden kısaca bahsedildikten sonra eserden örnekler verilmiştir. Aynı yüzyılda farklı kültürlerle ait olan *Hayriyye* ve *Telemak* üzerinde özellikle durulmuştur. *Telemak*'ın eğiticisi Mentor'la yaptığı konuşmaların, Mentor'un anlattığı hikâyelerin güzel ahlâkla ilgili bölümlerinden örnekler verilmiş hemen akabinde *Hayriyye*'den de konuyla ilgili beyitler alıntı yapılmıştır. Makalede çok fazla yer almasada *Lutfiyye* adlı eserden de konulara paralel olarak örnekler verilmiştir.

Edeb, insanın nefsiyle mücadelesi, makam sevgisinden vazgeçilmesi, ilmin önemi, halka karşı uygun bir lisan kullanılmasının gerekliliği, sanatın çocuk ruhuna etkisi, adaletli ve merhametli olmak, insanlara karşı yumuşak huylu davranış sergilemek; zevk, para ve sefahat düşkün olmanın zararları, ikiyüzlülük ve yağcılığın kötülüğü konuları örnek cümleler ve beyitlerle açıklanmıştır.

Sonuç bölümünde ise edebî eserlerin çocuk terbiyesindeki rolü üzerinde durularak Doğu'da ya da Batı'da inanışların farklı olmasının yanında yetiştirilmeye çalışılan çocuğun güzel ahlâklı olarak yetiştirilme isteği ortak değer olduğu vurgulanmıştır.

d. ŞENER, Hasan (2013), "Hayriyye-i Nâbî'de Aktarılan Değerler" Ankara: Turkish Studies Dergisi, ss. 2501-2524

Bu makalenin giriş bölümünde, pozitivizm ve aydınlanma adı altında ortaya çıkan düşünce tarzının, maneviyata yaptığı olumsuz etkiyle birlikte seküler bir anlayışın benimsenmesine neden olduğu, bunun da her sorunun çözümünde bilimin tek başvuru mercii olarak görülmesi sonucunu doğurduğu, bilimin tüm sorunları çözemediği gibi yeni sorunlar ortaya çıkardığı belirtilmektedir.

Makalede, insanın son yıllarda değer bunalımı içerisine girdiğinden, insanın tüketim materyali gibi ihtiyaçsız tüketime şartlandırılmasından ve tek tip insan tipi ortaya çıkmasından bahsedilmiştir. Buna ek olarak çocuğun gelişen teknoloji karşısında internete ve telefona tutsak olarak yaşaması, ona değerlerimizin aktarımında anne ve babanın aciz kalması, bizim yeniden

tarihsel ve kültürel birikimimizi okuyup çıkarımlar yaparak bu birikimi eğitimde değerlendirmemizin zorunlu olduğu söylenmiştir. Değerler başlığı altındaysa; değer kavramını genel olarak kısaca tanımlandıktan sonra, “Türkiye'deki değerler eğitimi” adı altında hangi değerlerin çocuklara aktarıldığı ifade edilmiş; Avusturalya'da ve Amerika'da çocuklara ne tür değerlerin aktarıldığı belirtilmiştir. Bu bölümün sonunda değerlerini yitirmiş bir toplumu bekleyen sıkıntılar örneklerle anlatılmıştır. “Değerler eğitiminin önemi” başlığı altında ise bireyselleşen insanın aynı zamanda bencilleştiğinden ve küreselleşmeyle birlikte maddi olarak yakınlaşan insanın manen birbirinden çok uzaklaştığından ve cömertlik, merhamet, şefkat gibi ulvî değerlerimizin terk edildiğinden bahsedilmiştir. Ayrıca çocukların bilginin peşinden giderken iyi insan olma şuurunu kaybetmemesi gerekliliği vurgulanmıştır.

Makalenin devamında, *Hayriyye-i Nâbi*'nin yazıldığı dönem hakkında genel bir bilgi verdikten sonra, Nâbi'nin *Hayriyye*'sinde aktarılan değerlerden maddeler halinde ve örneklerle bahsedilmektedir. Bunlar: *İslâm'ın şartlarına dair değerler, çalışmak ve ilim öğrenmek, estetik duyguların geliştirilmesi, kanaât (tokgözlülük), onurlu olmak, İnsan onuruna saygı, iyilik ve cömertlik, tevekkül, alçak gönüllülük, edep, güvenilir olmak (emin olunmak), kötü alışkanlıklardan uzak durmak, temizlik, tutumluluk, dürüstlük, sabırlı olmak, zamanı verimli kullanma*'dır.

Sonuç bölümünde, edebî eserlerin değerlerin aktarımındaki öneminden bahsedilmiş; Nâbi'nin *Hayriyye* isimli eserinin aktardığı değerler açısından çok değerli bir eser olduğu vurgulanmıştır. Bu makalede makalenin hacmi dolayısıyla bu seçkin eserde yer alan birçok değerlerden de bahsedilemediği belirtilmiştir.

e. **KAPLAN, Mahmut (2012), " Hayriyye i Nâbi de Tipler", Ankara: Milli Folklor Dergisi, Sayı 95, ss. 31-44**

Makalede, Nâbi'nin oğlu Ebu'l-Hayr'a nasihatlerde bulunurken aslında o zamandaki gençlere ve yöneticilere de bir uyarılarda bulunduğu söylenmektedir. Ayrıca, Nâbi'nin eserini yazarken bazı eserlerin etkisi altında kaldığı, bunların içerisinde en önemli eserin de Feridüddin Attar'ın *Pendnâmesi* olduğu belirtilmiştir. Makalede Kutadgu Bilig'te geçen babanın oğluna nasihatıyla, Nâbi'nin oğluna nasihatlerinin benzerliği vurgulanmıştır. Garipnâmenin düşünce tarzıyla da *Hayriyye*'ye benzerliğine dikkat çekilmiştir. Daha sonra eserde geçen tipler örnek beyitlerle açıklanarak yazılmıştır. Bu tipler şunlardır:

Baba: Soylu ve bilgili kişiliğiyle kendisidir. Merhametli ve yüreği sevgi doludur. Uyarmasını ve takdir etmesini bilen bir babadır. Oğlunun üzerine titreyen ve onu bekleyen tehlikelere kayıtsız kalamayan bir babadır.

Oğul: Nâbi'nin on sekizinci yüzyılda örnek insan tipi olarak sunduğu oğul; rüşvet almayan, dürüst, devlet memurluğunda gözü olmayan, İslâm'ın şartlarını içselleştirmiş ve samimiyetle yaşayan, ilme ilgi duyan, irfan sahibi, dedikoduyu sevmeyen, fitneden uzak duran bir tiptir.

Taşralı: Onun için paradan sonra en mühim şey mevkiidir. Olduğundan farklı gözükten şehirli bir tiptir. Şehir anlayışında ise eğlence, makam, para çok önemlidir.

Âlim: Dinî ilimlere vakıftır. Felsefeden uzak durur. Araştırmayı okumayı sever; bilmiyorum dememek için çok okur.

Câhil: Âlimlerin yanında sanki eşek gibidir. Kör gibidir. Kavrayamaz, anlayışı kıttır. Makam sahibi olsa dahi aşağılık durumu değişmez. Câhil aslında dünyada var olmayandır.

Âyân: Devletin işlerini devlet adına yürüten aracı bir tiptir. Halk arasında ününü ikame ettirebilmek için parayı araç olarak kullanır. Bunun için halktan rüşvet alır. Bu rüşvetleri yöneticilerle paylaşır. Halka zorbalık yapar. Yükselmek için her türlü sahtekârlıktan çekinmez. Kendisiyle iş birliği yapmayan yöneticilere iş yaptırmaz. İyileri de vardır lâkin çok pasiftirler.

Hükkâm: Şehri yönetenlerdir. Bunların da tek istekleri paradır.

Sahte şeyh: Sahte mutasavvıflardır. Nâbî bu tipler için ağır eleştirilerde bulunur. Yalan rüyalar uydururlar. Duada bile kazanç sağlamayı düşünür. Tembeldirler. Ağzılarını bükerek insanları düzmece rüyalarla kandırırlar. Etraflarına insanları toplar onlara yalan söylerler.

Milletlere göre kadın tipleri: Nâbî'nin en çok beğendiği kadın tipi Gürcü kadınıdır. Ağırdırlar, tembeldirler; lâkin eşlerine sadıktırlar.

Paşa: Rüşvet alınan bir rütbedir. Paşa olmak için verilen rüşvetleri aldıktan sonra halktan fazlasıyla çıkarırlar. Bazıları görünüşte mü'min gerçekte kâfir karakterlidir.

Kadı: Çoğunluğu dini bilmeyen cahil kimselerdir. İnsanları aldatırlar. Mala, paraya adaleti değışirler. Rüşvetle adalet dağıtırlar.

Kazasker: Bunlar yolsuzluklara ister istemez bulaşmak zorunda kalmışlardır.

Emin ve mütevellî: Dürüst olmak zorundadırlar lâkin olamazlar, onlarda düzene uyarlar ve rüşvet yerler.

Hacegî-i Divânî: Nâbî oğluna eğer devlet görevi alacaksa hacegana girmesini tavsiye eder. Akıllı, yumuşak huylu ve dürüsttürler. Şerefli dirler ve yolsuzluktan uzak dururlar.

Kimyacı: Bodrumlarda, yeraltlarında bir hayalin peşinde koşarlar.

Nemmâm: Fitneci, koğucu ve bozucudurlar. Laf taşımayı severler.

Tabîb: Tıp ilmi dînî ilimden bile önemlidir. Tabîp; hikmet sahibi, sahv, nahv bilmeli ve tecrübeli olmalı, nabızdan hastalığı teşhis edebilmeli, iyi eğitim almalıdır. İyi eğitim almayanlar ise paradan başka bir şey bilmeyen yanlış teşhis koyan kimsedirler.

Makalenin sonuç bölümünde ise Nâbî realist bir tarzda çok iyi bir gözlemlerle yöneticilerin vasıflarını anlattığından, isim zikretmeden herkesin hissesine bir pay verdiğiinden bahsedilmiştir.

f. AYDIN, Abdullah (2016), "Nâbî Ve Vehbî'nin Nasihât Ederken Çocuklara Yaklaşım Tarzları", Burdur: Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD), Cilt 3, Sayı 5, ss. 1-11

Makalenin giriş kısmında, şâirlerin ve yazarların da toplumun bir parçası olduğundan ve dolayısıyla toplumun sorunlarından da ayrı düşünülemez olduğundan bahsedilmekte, şâirlerin toplum içerisindeki bir fert olarak toplumu uyarmak için pendnâme adı altında, insanlara nasihatler yazdıklarını belirtilmektedir.

Daha sonra nasihat kelimesinin terim ve sözlük anlamları üzerinde durulmuş ve akabinde Nâbi'nin *Hayriyye*'si ve Sünbülzâde Vehbî'nin *Lütfiyye*'si hakkında bilgiler verilmiştir. “*Hayriyye* ve *Lütfiyye*’de Çocuklara Yaklaşımlar” başlığı altında ise beş yaklaşım tarzı belirlenerek bunlar örneklerle açıklanmıştır. Bu yaklaşım tarzları: 1- *Çocuğa Hitap*: Nâbi ve Vehbî oğullarına hitap tarzı bakımından birbirlerine benzemektedirler. Her iki şâirde çocuklarına gözümün nuru diye seslenmektedir. Böylece sevgi dolu bir yaklaşım tarzıyla verilecek nasihatinde çocukları tarafından dikkate alınması hedeflenmektedir. 2- *Çocuğa Verilen Değer*: Her iki şâirde çocuklarına değer vermekte, nasihati cezalandırma ve azarlama yöntemi olarak kullanılmamaktadır. 3- *Öğüt Vermeye Gerekliklik*: Nâbi nasihatini önemini vurgularken, sözlerinden oğlunun ders çıkarmasını arzuladığını söyler. Vehbî, soylu ve asil olan oğlunun nasihate ihtiyacı olmadığını düşünmektedir. 4- *Muhataptan Beklenen*: Her ne kadar Vehbî oğlunun nasihate ihtiyacı olmadığını, onun iyi meziyetlere sahip olduğunu belirtse de ona yaptığı nasihatleri dikkate almasını ister. Her iki şâir de başkalarını rahatsız etmemenin önemini ve çocuklarının da kendi çocuklarına nasihat etmeleri gerekliliğini vurgularlar. Nâbi oğluna tevhit, namaz, oruç, hac vb. dinî konularla birlikte ilim, evlilik, güzel ahlâk gibi konularda çok önemli nasihatlerde bulunur ve bu nasihatleri hayatı boyunca dikkate almasını ister. 5- *Dua Etme ve Dua İsteme*: Vehbî oğlu için dua ederken onun dedesi gibi fıkıh âlimi olmasını ister. Her iki şâirde, bu eserlerin çocuklarına faydalı olması için Allah'a yalvarırlar.

Sonuç bölümünde, eserle ilgili çıkarımlarda bulunmaktadır. Şâirlerin toplumun içinde yaşayan, bir birey olarak sosyolojik tespitlerde bulunan kişiler olduklarından, her iki eserin edebiyatımızdaki öneminden, şâirlerin samimi üslûbundan ve nasihatnâmelerdeki toplumsal malzeme çeşitliklerinden bahsedilmektedir.

g. ASLAN, Murat (2017), "Nâbi'nin Hayriyye'sinde Aile, Ankara: Türk Dünyası, Dil ve Edebiyat Dergisi, ss. 57-82

Makalenin giriş bölümünde ailenin kuruluş amaçlarına değinilerek, *Hayriyye* adlı eserde aile yapısının nasıl ele alındığından bahsedilmiştir. Daha sonra “aile” başlığı adı altında ailenin tanımı yapılmış, ilâhi dinlerdeki aile anlayışı hakkında bilgi verilmiştir. Nâbi ve onun *Hayriyye* adlı eseri hakkında bilgi verildikten sonra; *evlilik, nasıl bir kadınla evlenmeli, ideal kadın tipi, iyi evlilik – kötü evlilik, neslin devamı, şehvet, çok çocuk sahibi olmak, aile fertleri, baba, baba-oğul ilişkisi, babanın oğul sevgisi, oğulun ailedeki yeri, babanın oğula duası, babanın öğüt vericiliği, soylu oluş, istidatların soyla ilgisi, güzel ahlâkın soyla ilgisi, anne, çocuk, cariye alt başlıklarında Hayriyye’den örnek beyitlerle çıkarımlar yapılmıştır. Bu açıklamalardan sonra, “tahlil ve tenkî”*

başlığı altında ise *Hayriyye*'de yer alan cariye konusu üzerinden eleştirilerde bulunulur. Bu eleştirilere, ailenin sadece neslin devamı açısından ele alınması da eklenir. Nâbî'nin eserinde, cariye konusu üzerinden cinselliğe çok fazla yer ayırdığı da belirtilerek bu durum da eleştirilir. İdeal kadın tipiyle ilgili yapılan tespitlere " *renkli hayaller peşinde kelimelerle oynayan şâir*" ifadesiyle değerlendirme yapılmıştır. Nâbî'nin soya çekimle ilgili ve ahlâkın güzelliğinin soydan kaynaklandığı değerlendirmesinin yanlış olduğu öne sürülmektedir.

Makalenin sonuç bölümünde, *Hayriyye*'de merkezde çocuğun bulunduğu bu durumun da Türk ve Müslüman aile anlayışına uygun olduğu söylenmektedir. Nâbî'ye göre aile iki açıdan önemlidir: Neslin devamı ve cinsel ihtiyaçların meşru yolla giderilmesi. Ayrıca eserde evlenmenin tavsiye edildiği ve boşanmanın hoş görülmediği de belirtilir, bunun için evlenilecek kadının çok iyi seçilmesi gerekliliğinin eserde yer aldığı ifade edilir. *Hayriyye*'de kadının ahlâklı, imanlı ve sadık olmasının önemli olduğu belirtilir.

h. ALBAYRAK SAK, Vesile (2015), "Nâbî'nin Hayriyye'sinde Hz. Peygamber", Türkiye, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, Sayı 4/2 ss. 584-598

Makalesinin giriş bölümünde, Nâbî'nin edebî yönünden, hikemî tarzın öncüsü olduğundan bahsedildikten sonra, *Hayriyye* adlı nasihatnâmenin özellikleri anlatılır. Sonraki paragrafta, Hz. Peygamber hakkında yazılmış nazım türü olan naâtın, Türk edebiyatındaki yerinden ve Türklerdeki Peygamber sevgisinden bahsedilmiştir. Ayrıca mutasavvıf şâirlerin mecâzi bir anlatımla, tasavvufi terminolojiyi şiire aksettirdikleri ifade edilir.

Makalenin devamında, bu mecâzî ifadeler örneklendirilerek açıklanır. *Sultan, Levnâk, Hükm-fermâ, Gevher, Lücce-i cûd, Meyve, Miftâh, Fâtih, Kilid, Nûr, Temmet, Genc, Afitâb, Mihr, Hâce, Ervâh, Sevgili, Dost, Yâr, Âhir, Hatem, Tamam, Mim, Dal* gibi kelimelerin motif olarak kullanıldığı belirtilir.

Motiflerin anlamları şu şekildedir: *Sultan*: Hz. Peygamberin adı olarak naâtlarda geçmektedir. *Levnâk*: Kudsi hadise işaret edilmiştir, *Hükm-fermâ*: Bu motif sultan motifiyle aynı anlamda kullanılmıştır, *Gevher*: Hz. Peygamberdir, *Lücce-i cûd*: Hz. Peygamberin ilimi, şefaati ve cömertliği ile engin bir deniz olmasını anlatır. *Meyve*: Ağaç, insan, yaprak ve tüm diğer mahlûkatlar ile meyve Hz. Peygamberdir. *Fâtih*: Allah tarafından bütün hidâyet kapılarının açılması anlamındadır. *Nûr*: Allah'ın zâhir ismiyle tecellisidir. *Evvel*: İlk yaratılan ruhun O'nun ruhu olmasıdır. *Âhir, Temmet, Mim*: Hz. Muhammed'in son peygamber oluşudur *Genc*: Kulluk makamıdır. *Afitâb, Mihr*: Hz. Peygamberdir, *Hâce*: Ümmetin önderidir. *Sevgili, Dost, Yâr*: Hz. Peygamber için kullanılmıştır.

Makalenin sonuç bölümünde, Türklerin Peygamber sevgisinin edebiyatta nazım türü olarak kendini gösterdiğinden, Hz. Peygamberi özel motiflerle anlatan ve öven şiirlerde tasavvufi terminolojinin kullanıldığından bahsedilmiştir. *Hayriyye*'nin naât kısmında bulunan terkiplerin

çokça kullanıldığı ifade edilmiş, Hz. Peygamberi övme maksatıyla âyet ve hadis iktibâslarına da yer verilmiştir.

i. OĞRAŞ, Rıza; ARI, Mehmet (2017), "Nâbî'nin Hayriyye Adlı Eserindeki Deyim ve Atasözlerinin Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alma Durumlarının İncelenmesi", Burdur, Afyon, Antalya, Isparta: Göller Bölgesi Aylık Hakemli Ekonomi ve Kültür Dergisi, Sayı 55, ss. 56 – 65

Bu makalenin giriş bölümünde, dil hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra, atasözleri ve deyimlerin oluşum ve kullanım tarihinden bahsedilmiştir. Divan edebiyatına haksız eleştirilerde bulunduğu ve Türk kültürünün bir parçası olan Edebiyatın, Türkçe öğretimi için öneminden söz edilmektedir.

Daha sonra makalenin nasıl bir yöntemle yazıldığından bahsedilerek; “problem durumu”, “problem cümlesi”, “alt problemler”, “araştırmanın amacı”, “araştırmanın önemi”, “sınırlılıklar” başlığı altında bilgiler verilmiştir.

“Kuramsal çerçeve ve ilgili araştırmalar” başlığı altında; Nâbî'nin hayatı, Nâbî'nin edebî kişiliği, Nâbî'nin eserleri ve *Hayriyye* hakkında bilgiler verilmiştir. Nâbî'nin tüm eserleri tablo halinde verildikten sonra “*Hayriyye*’nin şekil, içerik, dil ve üslûp bakımından özellikleri” başlığı altında içerik bilgisi verilmiştir. “Deyim ve atasözleri” başlığı altında ise atasözleri ve deyimlerin anlama ve anlatıma sunduğu katkıdan bahsedilmiştir. Daha sonra Eski Türk edebiyatında deyim ve atasözlerinin kullanımlarıyla ilgili bilgiler verilmiştir.

Ortaokul Türkçe ders kitaplarında deyim ve atasözü öğretimi hakkında kısa bir bilgi verilmiştir. “Yöntem” başlığı altında ise alt başlıklar olarak *araştırma modeli, araştırmanın evreni ve örnekleme, veri toplama süreci, veri toplama araçları ve verilerin analizi* yer almaktadır. “Bulgular ve yorum” başlığı altında *alt problemlerine ilişkin bulgular* alt başlığına yer verilmiştir. Bu başlık altında, *Hayriyye*’deki deyim ve atasözlerinin, Türkçe ders kitaplarında ne kadarının kullanıldığı tablo halinde gösterilmiştir.

“Sonuç, tartışma ve öneriler” ana başlığı altında alt başlık olarak verilen *sonuç ve tartışma* alt başlığında ise araştırmada elde edilen sonuçlar tablolar halinde sunulmuştur. Öneriler ise yedi madde olarak belirtilmiştir.

j. KAPLAN, Mehmet (1961), "Nâbî ve "Orta İnsan" Tipi", İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt 11 ss. 25-44

Makaleye, Nâbî'nin *Hayriyye* adlı mesnevisinden alınan " Çıkma aylarca der-i hânedan" mısraından itibaren sekiz beyit yazılarak başlanılmıştır. Bu beyitlerden hareketle, Nâbî'nin içe kapalı, sosyal olaylara karşı tepkisiz, rahatından başka bir şey düşünmeyen bir insan tipi olduğu yargısına varılır. Tanzimat dönemi düşünce tarzıyla Nâbî'nin düşünce tarzı karşılaştırılarak, o

eleştirilmiştir. Ayrıca o, Tevfik Fikret'in oğluna nasihatıyla, onun oğluna verdiği öğütlerin farklılığı ortaya koyularak da yerilmektedir.

Makalenin sonraki paragraflarında, Türk tarihindeki alp ve gazi tipten ve onların özelliklerinden bahsedilir. Nâbî'nin bu tiplerin hiçbirine benzemediği söylenilerek ona orta insan tipi yakıştırmasında bulunulur. Aksiyoner olan gazi ve alp tiplerinin yanı sıra Yunus'ta ve Mevlânâ'da görülen, vecdi ön plana çıkararak veli tipinde Nâbî'den çok uzak insan tipleri olduğu söylenilir. Onun şehirli bir memur olmasından ötürü; konforuna, rahatına düşkün mizacı eleştirilir. Fatih'ten sonra ortaya çıkan bu orta tip insan figürünün günümüzdeki orta sınıfla aynı özelliklerde olduğunu vurgulanır.

Makalede, Nâbî ve onun temsil ettiği zihniyetle ilgili şu şekilde bir değerlendirme yapılmıştır: *Nâbî'de her şey şekilcilikten ibarettir. Onda hareket de vecd de yoktur. Çalışmayı sevmez. Edebî değeri olmayan adına hikmet denilen didaktik şiirler yazar. Onun döneminde âyân ve kadıların ahlâki yönden yozlaşmış olmasından dolayı düzen bozulmuştur. O ise etliye sütliye karışmamayı tercih ederek rahatını düşünür. Onlar gibi olmamanın yeterli olduğu kanısındadır. Onun için oğlunun medresede hoca olmasını ve rahata ermesini ister. Böylece başı belaya girmeyecek, rüşvete ve yolsuzluğa da bulaşmayacaktır.*

Nâbî'nin içinde bulunduğu orta insan tipinin din anlayışı da kuru bir şekilcilikten ibarettir. İbadetlerinde vecd yoktur. Bunlar aşklarını kaybetmiş tiplerdir. İlme değer verir gibi gözüdür lâkin ilim anlayışı da skolastik bir ilim anlayışıdır. Felsefeyi ve simyayı reddeder. Oysaki felsefe ve simya bugünkü Avrupa'nın ilerlemesine vesiledir. O ne dışa dönüktür ne içe; konforuna rahatına düşkün pasif bir orta tiptir.

4. BİLDİRİLER

a. **KAPLAN, Mahmut (2009), "Hayriye'nin Yankıları Ve Hayriyye Aynasında Osmanlı Devleti" Şanlıurfa: Şâir Nâbî Sempozyumu, Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, ss. 285-299**

Bu bildiri, Nâbî'nin hikemî şiir tarzının öncüsü olduğundan ve yazmış olduğu *Hayriyye* adlı mesnevi nazım şeklindeki nasihatnâmesiyle bu türde yazılan tüm eserler arasında önemli bir konuma sahip olduğundan bahsedilmiştir. Bu mesnevinin başka şâirler tarafından beğenilerek ona nâzireler yazıldığı belirtilmiştir. Daha sonra eserle ilgili olarak tezkire yazarı *Safâ'yinin yanı sıra Ziya Paşa, İsmail Safa, İbrahim Necmî, Gibb, Yahya Kemal Beyatlı, İbrahim Alaaddin Gövsa, Ali Canip Yöntem, Prof. Dr. Sabri Ülgener, Prof. Dr. Mehmed Kaplan, Vasfi Mahir Kocatürk, Ahmet Kabaklı, Nihat Sami Banarlı, Prof. Dr. Abdulkadir Karahan, Konur Ertop, Mine Mengi, Meserret Diriöz, Prof. Dr. Tunca Kortantamer, Günay Kut, Şakir Diclehan, Ali Fuat Bilkan, Metin Akkuş, Atilla Şentürk ve Ahmet Kartal*'ın görüşlerine yer verilmiştir.

Hayriyye'de, "Nâbî'nin Osmanlı Devleti Kurumlarına Bakışı" başlığı altında *âyânlık, paşalık, kassamlık ve kadılık, kazaskerlik, emanet, tevliyet* alt başlıkları örneklerle açıklanmıştır.

Âyânlık: Kanunî döneminde ortaya çıkan âyânlık sistemi Nâbî'nin döneminde bozulmaya yüz tutmuştur. Hatta Osmanlı'nın çöküşüne zemin hazırlayan bozukluklardan biridir. Halka zulüm onlar için sıradan bir iştir. Âyân olabilmek için rüşvet veren kimseler, âyân olunca, devlet büyüklerini taklit ederek çokça para harcarlar, borç alırlar lâkin ödememezler. Bazen idarecilerle çatışır onları kontrol altına alınca da şehri haraca bağlarlar. Namusluları da vardır lâkin azınlıktadır. Yanlışlıklara, yolsuzluklara karşı durmazlar. Bu yüzden de halktan itibar görmezler.

Paşalık: Nâbî *Hayriyye*'sinde bu rütbeyi pek hoş karşılamaz. Onları çok sert bir üslûpla eleştirir. Paşalar çok müsriftirler. O kadar çok harcama yaparlar ki bunu ancak gasp yaparak karşılayabilirler. O dönemde öyle kötü bir ortam vardır ki iyi olanları bile kısa zamanda yolsuzluk batağına saplanırlar.

Kassamlık ve Kadılık: Bu görevdekiler ölülerin mirâsının taksimini yaparlar. Nâbî oğlunun bu görevden de uzak durmasını ister. Çünkü yetim mallarının yenmesi gibi tehlikeli bir durum vardır. Kadılar Allah'ın emrini unutmuşlardır. Bunlar ikiyüzlü, çıkarıcı, zâlim kimseler olmuşlardır.

Kazaskerlik: Bu müessese uzun ve meşakkatli bir yolun sonunda ulaşılan bir müessesedir. Her an görevden alınma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Nâbî bu görevi de oğluna uygun görmez.

Emanet: Emin görevi sorumluluğu yüksek bir görevdir. Dürüst, namuslu hareket etmek gerekir. Lâkin bu dönemde bu görevi yerine getirenler bunun hakkını veremezler.

Tevliyyet: Vakıf işleriyle ilgili bir görevdir. O dönemde bu kurumda görev yapanlar bu kutsal görevi dahi hakkıyla yapmazlar.

Sonuç bölümünde *Hayriyye* adlı eserin tarihe ışık tutması açısından tüm bilim adamlarının takdirine mazhar olduğu belirtilmiştir. Bu esere yönelik yapılan eleştirilerin haksız olduğu, eserin dönemin sosyal ve siyasal aksaklıkların karşısında daha güzel bir hayatın nasıl yaşanabileceği konusunda öğütler verdiği anlatılmıştır. Osmanlı'yı; makamların ehline verilmemesi, atamalarda usulsuzluk yapılması, rüşvetin her kurumda yaygınlaşması, memurların yolsuzluk yapmaları gibi içtimai bozuklukların çöküşe götürdüğü vurgulanmıştır. Nâbî'nin tüm bunları çok iyi bir gözlemle dile getirdiği söylenmiştir.

b. ATİK, Hikmet (2009), "Nâbî'nin Hayriyye'sinde İslâm Esâsları" Şanlıurfa: Şâir Nâbî Sempozyumu, Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, ss. 424-430

Bu tebliğde Nâbî'nin hayatı hakkında kısa bir bilgi verilerek başlanmıştır. Onun birçok eserinin bulunduğu belirtildikten sonra, *Hayriyye* adlı eser anlatılmış, *Hayriyye*'deki öğütler hakkında bilgi verilmiştir. Onun oğlunun şahsında, örnek insan oluşturma gayreti içerisinde yazılan bir eser olduğu söylenmiştir.

Tebliğde *Hayriyye*'deki öğütlerin “iman, ibadet, ahlâk ve ilim” başlıkları altında ele alınabileceği söylenmiş; “imanla ilgili öğütler” başlığı altında kelimeyi-i şehâdet ve İslâm'ın

şartları örnek beyitlerle açıklanmıştır. İbadetle ilgili öğütler başlığında ise “namaz, oruç, hac, zekât ve sadaka” yer almaktadır. Üçüncü olarak “ahlâki öğütler” başlığı altında, Nâbî'nin adım adım örnek insan portresi çizdiği belirtilmiştir. Bu örnek tipin en önemli özelliği inanmış, imanlı Müslüman olması olarak belirtilmiştir. Ayrıca Nâbî'nin naklî ilimlere verdiği önem kadar aklı ilimlere de çok değer verdiği ifade edilmektedir.

Bildirinin sonuç bölümünde, Nâbî'nin oğlu için yazdığı bu eserinde, nasıl bir insan tipi arzu ettiğini açık bir şekilde ortaya koyduğu ve hangi niteliklerle iyi bir insan olunabileceğini anlattığı belirtilmiştir.

c. **YEĞİN, Hüseyin İbrahim (2009), "Nâbî'nin Hayriyye'sinde Çocuk Eğitimi" Şanlıurfa: Şâir Nâbî Sempozyumu, Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, ss. 432-442**

Makalede Nâbî'nin hayatı anlatıldıktan sonra, bildiriye konu olan *Hayriyye*'yle ilgili bilgiler verilir. Eserin, İslâm ahlâkını öğretmek maksatıyla kaleme alındığından, Nâbî'nin bir baba olarak oğlunun ilk öğretmenliğini yaptığından ve onun sağlam bir İslâmî terbiyesi almasını istediğinden bahsedilmektedir. Bu önemli eserinin zamanla tüm Osmanlı toplumunda çok sevilmiş ve çok okunmuş olduğu ifade edilir. Bu öğütlerin yazılış sebebi ise yine Nâbî'nin beyitleriyle örneklendirilir.

Bildiride, çocuk eğitimi başlığı altında, manevi ve ahlâki açıdan çocuk eğitiminin nasıl olacağı anlatılmıştır. Çocuk eğitiminin önemi üzerinde durulduktan sonra, ahlâki eğitimin nasıl verilmesi gerektiğinden bahsedilir.

Bildiri, Nâbî'nin *Hayriyye* adlı eserini çocuk eğitimi açısından değerlendirme bölümüyle devam eder. Bu bölümde Nâbî'nin yedi yaşında olan oğlu Ebu'l-Hayr'a yaklaşım tarzı örnek beyitlerle ele alınır. “Model olma” başlığında, Nâbî'nin çocuğuna çok iyi bir model olduğu, ona ait bütün erdemlerin hepsinin oğlunda mevcut olduğu, onun kendisini model alabileceği belirtilir. “Çocuğa hitapta sevgi dili” başlığı altında, Nâbî'nin sevgi dolu hitaplarla yazdığı beyitler örneklerle sunulur. “Din eğitimi” bölümünde, Nâbî'nin oğlundan İslâmiyeti tam olarak yaşamasını istediğinden bahsedilir. Başta namaz olmak üzere İslâm'ın tüm emirlerini yerine getirmesini istediği söylenmektedir. “Zaman disiplini” eğitimi başlığında, oğlunun zamanını boşa harcamamasını istediği, “örneklerle anlatım” başlığı altında ise nasihatlerinin nasıl uygulanacağından örnek beyitler verilmektedir. “Cinsiyet eğitimi” bölümünde ise oğlunun cinsel saptamalardan ve fuhşiyattan korunması için evlenmesini ve eşini iyi seçmesini istediği örnek beyitlerle anlatılır. “Duygu eğitimi” başlığı altında ise oğluna Allah'ın sanatını temâşa etmesini tavsiye ettiği beyitlere yer verilir. “Kötü alışkanlıklardan korunma” başlığı altında, Nâbî'nin oğluna dinen yasak olan tüm şeylerden kaçınması nasihatini yaptığı anlatılır.

Sonuç bölümünde, Nâbî'nin evlâdını çok sevdiğinden ve çok önemseydiğinden, bu sebeple onun iyi bir Müslüman ve dolayısıyla iyi bir insan olmasını istediğinden bahsedilmektedir. Onun

nasıl bir insan tipi arzuladığı eserinden hareketle söylenir. Çocukların eğitiminde bilim ve sanat adamlarının önemi vurgulanırken, Nâbî'nin bu duyarlılıkla eserini kaleme aldığı belirtilir.

d. YENİTERZİ, Emine (2009), "Nâbî'nin Şiirlerinde Kırgınlık Psikolojisi" Şanlıurfa: Şâir Nâbî Sempozyumu, Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, ss. 366-375

Nâbî'nin gazellerinde ve *Hayriyye* adlı mesnevisinde geçen hüznün ve kırgınlık ifade eden bazı beyitlerinden hareketle, onun şahsına ya da topluma yapılan davranışlara karşı sitem dolu olduğu tespiti yapılmıştır. Nâbî'nin şiirlerinde seçmiş olduğu rediflerin dahi karamsarlık içerdiği örnek rediflerle ifade edilmiştir.

“Osmanlı Devleti ve toplumundaki çözümler” başlığı altında ise on yedinci yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nde baş göstermeye başlayan rüşvet, liyakatsiz kişilerin makam sahibi olması, yolsuzluk, âyânların halka zulm etmesi, kadıların en fazla parayı verene göre karar vermesi, paşaların borç içerisinde yüzmeleri ve borçlarını ödemek için halktan gaspla para almaları gibi menfi durumlar anlatılmıştır. Durum öyle vahim bir hâl almıştır ki insanları bu yanlış işlerden alıkoymak için nasihat edecek din adamları dahi paranın esiri olup, insanları kandırmaya başlamışlardır. Gerçek âlimler ise dalkavukluk batağına saplanıp kalmışlardır. Bu bozulmalarla birlikte insanlar arasında olması gereken dürüstlük, samimiyet, sadakat ve güven duyguları da yok olmuştur. Fakire, yetime, aç olana, açıkta kalana acıma duygusunun, merhametin, şefkatin yerini bencillik, menfaat perestliğinin aldığı anlatılmaktadır.

“Devlet ve toplumdaki çözümlerin Nâbî üzerindeki etkileri” başlığı altında ise Nâbî'nin bütün bu olup bitenden bir aydın olarak derinden etkilendiği, bu duruma kayıtsız kalmadığı ve gerek divanda gerekse *Hayriyye* adlı mesnevisinde bunları aksettirdiği belirtilmiştir.

Daha sonraki paragraflarda, Nâbî'nin en olgun döneminde İstanbul'u niçin terk ettiği sorusu sorulur. Bütün bu yanlışlara karşı koymayı niçin bırakıp gittiği irdelenir. Bunun birtakım sebeplerinin var olduğu söylenir. Padişah IV. Mehmet'in başına gelenler yüzünden korkup kaçtığı iddia edilir. Başka bir neden olarak da padişahın çok istediği divan hocalığının kendisine verilmediği için çok kırıldığı ve bu yüzden İstanbul'u terk ettiği ileri sürülür. Her ne nedenle olursa olsun Nâbî hayatının üçte birini Halep'te geçirmiştir. Bu durum bildiride Nâbî'nin inzivâya çekildiği, onun toplumu sarmış yolsuzluklarla uğraşmak yerine hanesinden çıkmayarak yaşamayı tercih ettiği şeklinde değerlendirilir. O cahillerin makam sahibi olduğu, haksız yere görevden alınmaların bulunduğu bir dönemde İstanbul'dan kaçıp gözden uzak olmak istemiştir. Nitekim *Hayriyye*'de de Oğlu Ebu'l Hayr'a uzleti tavsiye ettiği belirtilmektedir. Nâbî'nin bu söylemlerini Abdülkadir Karahan'ın ve Mine Mengi'nin nasıl yorumladığı bildiride alıntı yapılarak verilmiştir. Sonuç bölümünde ise bazı edebiyat araştırmacılarının Nâbî'nin rahatına düşkün, duyarsız, pasif ve bencil bir aydın olduğu iddiasında bulduklarını, lâkin şâirin yaşadığı dönemin şartları onun olaylar karşısında kırıldığı ve karamsarlık duygularıyla hareket ettiği

söylenmiştir. Onun duyarsız bir aydın olmadığı, gönlü kırgın bir şâir olarak da bunu şiirlerine aks ettirdiği belirtilir.

e. **GENÇ, İlhan (2009), "Nâbî'nin Çağının Problemlerine Sunduğu Modelin Ahlâkçı Boyutu" Şanlıurfa: Şâir Nâbî Sempozyumu, Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, 2009, ss. 301-325**

Tebliğin giriş bölümünde, Nâbî'nin yetiştiği dönem içerisinde edebî açıdan bir nitelik zaafiyetinin baş gösterdiği, edebiyatın kendini tekrara düştüğü, bu sebeple yeni arayışlar içerisine girildiği söylenmiştir. Nâbî'nin hikemî tarzının, insanları düşündürmeye yönettiği için dönemine en uygun şiir tarzı olduğu belirtilmiştir.

Bildiride “çağın problemlerinin sorumluları yöneticiler” başlığı altında; sadrazam, âyan, paşa, kadı ve sahte şeyh ünvanındaki yöneticiler, din adamları yazılarak onların dönemlerindeki durumları hakkında bilgiler verilmiştir. Nâbî'nin Osmanlı'nın çöküşüne neden olarak gördüğü bu yöneticiler ve sahte din adamlarıyla ilgili *Hayriyye*'den örnek beyitler verilmiştir. “Yönetilenler” başlığı altında, taşra halkının merkezi idareden uzak kalmış; ilim irfandan bîhaber yaşayan, geçimini ziraat, tefecilik ve ticaretle sağlayan kimseler olduğu belirtilmiştir.

“Nâbî'nin sunduğu modelin ahlâkçı boyutu” başlığı altında ise onun ahlâk anlayışı irdelenmiştir. O tam olarak ne dünyevî ne de uhrevî bir düşünce tarzına sahiptir. Yaşadığı toplum içinde, yanlışlara isyân etmekle birlikte, tevekkül ve teslimiyet nazarıyla yaşamını sürdürmektedir. Mehmet Kaplan bu sebeple onu orta insan tipi olarak nitelemiştir. Onun pasif yapısından dolayı memurluğu tercih ettiği belirtilmiştir.

Bildiri de daha sonraki paragraflarda ahlâkın ne olduğu üzerinde durulur. Ahlâk ve edeb terimlerinin sözlük ve terim anlamları verilmiştir. Ahlâkın iki kaynağı bulunduğu, bunların ilkinin din, ikincisinin ise modern zamanlarda ortaya çıkmış olan toplumsal bir sözleşme olduğu belirtilmiştir. Ahlâkın davranıştan farklı olduğu, ahlâkın bilinçli bir eylem olduğu söylenmiş, Nâbî'nin eleştirdiği şekli anlayıştan ve ahlâktan, toplumsal ahlâka yönelmiş olduğundan bahsedilmiştir.

“Ahlâkçılığın temel ilkeleri” başlığında, Nâbî'nin ahlâk anlayışından bahsedilerek onun Kur'an ve sünnet ahlâkını benimsediği örnek beyitlerle ifade edilmiştir. Aynı başlık altında *âlem kitabının yazılışı* alt başlığıyla, Nâbî'nin vahdet-i vücud düşüncesinde olduğu ve *ibadetlerin anlamı* alt başlığında ise ibadetin sadece şekil meselesi olmadığından, aynı zamanda bir öz meselesi olduğundan bahsedilmiştir. Onun zahidlerin şekilciliğine karşı çıktığı, zekât ve sadakanın ise gizli verilmesini söylediği belirtilmiştir. *Önerilen ilimler* alt başlığı altında ise fıkıh, tefsir ve hadis ilimlerini önerdiği, bunun için Arapça bilme gerekliliği yazılmıştır. O, simyâ ve iksir ilimlerini önermemektedir. Buna karşılık tıp ve eczacılık ilmini ise tüm ilimlerin önüne koyduğu belirtilmiştir.

“Ahlâkın türleri” başlığı altında, *dînî ahlâk, doğal ahlâk, şahsi ahlâk ve toplumsal ahlâk yazılmış, şahsi ahlâk ise kötü huylar* alt başlıkları altında açıklanmıştır. Bu alt başlıklar altında ise

gurur ve kibir, yalan ve riyâkârlık, remil ve müneccimlik, içki ve işrete bulaşma, müskirat, tavla ve satranç oynamak gibi kötü huylar örnek beyitler yazılmıştır. *Güzel huy edinme* alt başlığı *Hayriyye*'den beyitlerle açıklandıktan sonra, herkesle iyi geçinme, utanma ve edeb, ağır ve vakarlı olma, sır saklama ve sabır güzel huylar sıralanmıştır. Bireysel ahlâk örneklenilerek anlatılmış ve esas ahlâk türü olarak nitelendirilen sosyal ahlâk açıklanmıştır. Toplumsal ilişkileri düzenleyen sosyal ahlâkın, Nâbî tarafından önemsendiği belirtilmiştir. Sosyal ahlâk istiğna/tokgözlülük ve kanaât, söz söyleme ahlâkı olarak ikiye ayrılmıştır. Söz söyleme ahlâkı ise hezl ve mizahtan uzak durma, latife söz söyleme, zemm ve gıybet söylememe, meclis âdabı ve kalp kırmama, nifak ve tezvirden uzak durma, laf taşımadan uzak durma olarak örnek beyitlerle açıklanmıştır.

Sonuç bölümünde, Nâbî'nin toplumsal bozuklukların ahlâkî çöküntüye yol açtığını söylediğine ve onun ifrat ve tefrite dikkat çektiğine değinilmiştir. Onun; gördüğü, yaşadığı Osmanlı diyârları belirtilerek, Osmanlı toplumunu iyi tanıdığı, tüm tecrübelerini ve izlenimlerini oğlu Ebu'l-Hayr için yazmış olduğu *Hayriyye* adlı eserine aktardığı söylenmiştir. Nâbî'nin İslâm ahlâkı anlayışıyla kaleme aldığı mesnevisinde geçen erdemler sıralanmıştır. Onun biçimden çok içeriğe önem verdiği belirtilmiştir.

f.CEYHAN, Adem (2012), "Hâyri-Nâme-i Nâbî Hakkında Bazı Takdîr ve Tenkitler" Ankara: Nâbî: Sempozyum Bildirileri, Atatürk Kültür Merkezi Yayınevi, ss. 543-574

Bildirinin giriş bölümünde, Türk edebiyatının en mühim mesnevilerinden olan Hayrî-nâme'nin üzerine yazılan müsbet ve menfî değerlendirmelerin tarih sırasına göre verileceği aktarılmıştır. Bu eser üzerine yazılan yazıların çoğunluğunun takdîr üzere olduğu, çok azının tenkit içerdiği söylenmektedir. Tebliğide görüşler, zaman sırasına göre açıklanarak yazılmıştır.

Birri'nin Hayriyye Medhiyyesi: Manisalı Mevlevî şâir Birri Mehmet Efendi Nâbî'yi öven bir terki-i bend kaleme almıştır. Dokuz bentten oluşan terki-i bendin altıncı bendinde Nâbî'nin *Hayriyye* adlı eserinin övüldüğü söylenmiştir.

Nesib Yusuf'un isim Zikretmeden İktibas: Konyalı Nesib Yusuf Dede *Rişte-i Cevâhir* adlı eserinde Nâbî'ye ait beyitleri mahlas belirtmeden iktibâs etmiştir.

Safâyi'nin Tanıtma ve Değerlendirmesi: Safâyi Mustafa Efendi *Tezkiretü's-Şuârâ* adlı eserinde, Nâbî'nin eserlerini yazdıktan sonra *Hayriyye* hakkında bilgi vermekte, onun bu eserini övdüğünden bahsedilmiştir.

Defterdâr Mehmed Paşa'nın İktibasları: III. Ahmet döneminin tanınmış devlet adamlarından Mehmet Paşa'nın vezirlere ve emirlere tavsiyelerde bulunduğu nasihât-nâmesinde *Hayriyye*'den iktibâslarda bulunduğu, lâkin kaynak belirtmediği aktarılır.

Sâlim'in Anması: Kazasker Sâlim Efendi *Tezkiratü's Şuârâ* adlı eserinde Nâbî'nin divan ve diğer eserlerinin ününü "dillere destan" olarak andığı anlatılır.

Şeyhi Mehmet Efendi: "...Cümlesi pesendide-i kibâr u sigârdur" : Nev'î-zâde Atâî'nin *Şekâyık Zeyli*'ne zeyl yazan Şeyhî Mehmet Efendi eserinde *Hayriyye*'yi ismen zikreder ve

"...Cümlesi pesendîde-i kibâr u sığârdur" diyerek bu eserin herkes tarafından beğenildiğini söyler.

İki Yorumsuz Anma: Müstâkimzâde ve Ayvansarâyî: Mutasavvıf kişilerden olan Müstâkimzâde Süleymân Efendi *Mecelletü'n Nisâb* isimli eserinde, sadece *Hayriyye*'den isim olarak diğer eserleriyle birlikte bahsettiği aktarılır. Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî'nin de Nâbî'nin eserlerinden ismen bahsettiği söylenir.

İbrahim Hakkı'nın Hayriyye'den İktibasları: Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın eseri *Mârifet-nâme*'de *Hayriyye*'den seçtiği beyitlere yer verdiği, "Tertîb-i Ulûm" manzumesinin dördüncü babında ise ilim talibi olanlara *Hayriyye*'yi okumalarının önemi anlattığı belirtilir.

Refî-i Âmidi'nin Nâbî Müdafaası: 18. yüzyıl şâirlerinden Refî-i Âmidi eseri *Cân u Canân* adlı eserinde Şeyh Gâlib'in *Hayrabât*'la ilgili olarak Nâbî'yi yermesini doğru bulmadığını, eserinin sebep-i nazm kısmında yazdığı belirtilir.

Sünbülzâde Vehbî'ye Göre Hayriyye "Pür-mâ'ni": Sünbülzâde Vehbî'nin oğlu Lütfullâh için kaleme aldığı *Lütfiyye*'sini, Nâbî'nin *Hayriyye*'sini örnek alarak kaleme aldığı belirtilmiştir. Vehbî eserinin baş tarafında *Hayriyye*'nin mana dolu bir eser olduğunu söylediği, lâkin sözü çok uzattığını ifade ederek onu yediğini söylemiştir.

Enderunlu Fâzıl Nâbî'nin Tavsiyesini Tutuyor: Enderunlu Fâzıl *Zenân-Nâme* adlı eserinde cariyeye tercihini tasdik ederek evlenmeye hevesli olunmamasını tavsiye ettiği söylenmektedir. Ayrıca bibliyografya âlimi Bursalı Mehmet Tâhir'in "Remzi" adlı şâirin *Hayriyye*'ye nâziresi olduğunu yazdığı da belirtilmektedir.

Nûrî'nin Lütfiyye-Hayriyye Mukayesesi: 19. yüzyıl şâirlerinden Nûri Vehbî'nin *Lütfiyye*'sini överken, bu eserin *Hayriyye*'den daha iyi olduğunu yazıldığı söylenmiştir.

Nuhbe-i Vehbî Şerhinde Hayriyye: Sünbülzâde Vehbî'nin eseri *Nuhbe-i Vehbî* adlı eserine şerh yazmış olan Manisa-Yayaköylü Ahmet Reşid Efendi'nin bu eseri şerhi sırasında faydalandığı eserlerin başında *Hayriyye* olduğu belirtilir.

Ziyâ Paşa'nın Hayriyye Hakkında Takdirleri: Ziyâ Paşa *Harabât* adlı eserinde *Hayriyye*'den iktibâs yaptığı yazılmış, bu iktibâs yapılan bölüme bildiride yer verilmiştir.

Nâmık Kemâl'in Ziyâ Paşa'ya İtirazı: Nâmık Kemâl, Ziyâ Paşa'nın Mevlâna'nın mesnevisini tercüme eden Nâhîfî'nin, Nâbî'den önce övülmesini tenkit eder

E.J.W. Gibb'in Hayriyye Hakkında Mütalâsı: Gibb Osmanlı "Şiir Tahlili" kitabında Nâbî'nin *Hayriyyesi*'ni Vehbî'nin *Lütfiyyesi*'nden üstün görmekte olduğu söylenmektedir.

Çocuk edebiyatı Yönünden Hayriyye'ye Kısa Bir Bakış: Cenâb Şehâbettin'in küçük kardeşi Ali Nusret Bey'in çocuk edebiyatıyla ilgili yazısında, Vehbî'nin *Lütfiyye*'si ve Nâbî'nin *Hayriyye*'si adlı eserlerinin akla geldiğini söylenmektedir. Yazarın bu iki eseri eleştirdiği ve çocuk edebiyatı içeriğine uygun bulmadığını yazdığı belirtilmiştir.

Hayriyye'nin Aynı Zamanda Vesikâ Oluşu: Şehâbettin Süleyman'ın *Târih-i Edebîyyat-ı Osmaniyye* adlı eserinde ahlâkî, güzel bir risâle olarak bahsedildiği anlatılmaktadır.

Köprülüzâde Mehmet Fuat ve Şehabettin Süleymân'ın Târîfi: Şehabettin Süleymân'ın Köprülü Mehmet Fuat'la ortak kaleme aldıkları *Yeni Osmanlı Târih-i Edebiyatı*'nda Süleymân Nâzif'in daha önceki değerlendirmesini değiştirmiş durumda olduğu, Nâbî'nin bu eserinde her şeyi siyâh gördüğünü söylediği belirtilmiştir. Köprülüzâde Mehmet Fuat *Bilgi Mecmuası*'nda "Türk Edebiyatı Tarihinde Usul" adlı makalesinde Nâbî'nin *Hayriyye*'sini şaheser olarak nitelendirdiği aktarılır.

Edebî Eser ve Şahsiyetler Hakkında Fikirlerin Değişmesi: Süleymân Nâzif *Mecmuâ-i Ebu'z-Ziyâ*'da yayınlanan mektubunda *Hayriyye*'yi tenassuh olarak niteler, Nâzif bu düşüncesinden birkaç sene sonra ise Nâbî'yi hafife almasından dolayı Şeyh Gâlib'i eleştirir. Nâzif'in daha önceki düşüncelerinden pişmanlık duyduğu yazılmıştır.

Rıza Tevfik'e Göre Hayriyye "Manzum Bir Mev'iza": Rıza Tevfik Bölükbaş *Peyâm-i Edebî*'de yayınlanan "manzum mevizalar" başlıklı yazısında, Nâbî'nin *Hayriyye*'sinin didaktik manzum bir eser olduğunu söylediği belirtilmiştir.

İbrahim Necmi *Tarih-i Edebiyat Dersleri* adlı eserinde, şâirin bazı fikirlerinin garip olduğunu söylediği, lâkin buna karşın yeni tarzda bir nasihatnâme oluşu ve uslûbu itibariyle seçkin bir eser kaleme alması dolayısıyla onu takdir ettiği anlatılmıştır. İbrahim Aleâddin ise *Tedrisât Mecmuâ*'sında yayınlanan *Nâbî'ye Göre Terbiye* adlı eserinde bazı tenkitler dile getirdiği belirtilir. Bildirinin daha sonraki bölümünde ise *Hayriyye*'ye ait tenkitlerin nedenleri üzerinde durulmaktadır.

Tebliğ'in sonuç bölümünde ise 18. ve 19. yüzyılda Nâbî'nin *Hayriyye* adlı eserine yönelik çoğunlukla takdir yazıları yazılırken 20. yüzyılda tenkit yazılarının sayısının arttığı anlatılmıştır. Bunun nedeninin düşünce tarzındaki farklılaşma olduğu söylenmiş, edebî olarak değilse de muhtevâ olarak tenkit edilen eserin, Nâbî'nin hayatı algılama biçimi ve yaşama idealinden kaynaklandığı anlatılmıştır.

g. KAVRUK, Hasan; ÇEÇEN Mehmet Akif (2012) "Değer Eğitimi Açısından Nâbî'nin Hayriyyesi" Ankara: Nâbî: Sempozyum Bildirileri, Atatürk Kültür Merkezi Yayinevi, ss. 228-238

Bu tebliğin giriş bölümünde, *Hayriyye*'nin aktardığı değerlere değinilerek, bu eserin Çocuk edebiyatımız açısından çok değerli olduğuna işaret edilmiştir. Nâbî'nin oğlu Ebu'l-Hayr'a aktarmak istediği maddi ve manevi değerleri hangi yöntemle vermek istediğine değinilmiş, Bu değerler örneklerle açıklanmıştır.

İslâm'ın Beş Şartı: Nâbî oğluna, bir çocuğun dünyadan önce ahiretini kurtarmasının daha önemli olduğu düşüncesinden hareketle İslâm'ın beş şartını iyi öğrenmesinin gerekliliğini öğütlemiştir.

İlmin öğrenilmesi: Nâbî'nin ilmi iyiyle kötünün ayırt edilmesi açısından önemli gördüğü, cehaleti ölümle, ilimi ise hayatla bir tuttuğu örneklerle aktarılmıştır.

Hezl ve Mizahın Zararı: Nâbî; insanların kalbini kıracak şakaların, alay dolu sözlerin zararlı olduğunu, lâtife yaparken ölçülü davranmak gerektiğini, aksi takdirde dostların arasında kırgınlıkların yaşanabileceğini, lâkin güzel, manalı latifenin ise yararlı olduğunu aktardığı belirtmiştir.

Dedikodu Etmeme: Nâbî, insanları kötölemenin yanlış olduğunu eserinde örneklerle açıklamıştır.

İletişim: Gereksiz konuşmanın veya yerinde konuşmamanın yanlışlığı *Hayriyye*'de en güzel şekilde örnekler verilerek anlatılmıştır.

Nâbî'nin bu değerlerin dışında dürüstlük, içkinin kötülüğü, kötü alışkanlık edinmeme, yalan söylememe, tefekkür, mûsikinin faydası, sabrın önemi, evlilikte titiz davranmanın gerekliliği, söz taşımamanın yanlışlığı gibi değerlerin üzerinde durduğu, örnek beyitlerle, belirtilmiştir.

Bildirinin sonuç bölümünde, Nâbî'nin nasıl bir ideal genç istediği üzerinde durularak bunlar da örnek beyitlerle ifade edilir. Ayrıca mesnevîde birçok insanî değer var olduğu söylenmiştir.

Sonuç

Nasihatnâme türünün en dikkat çekici eserlerinden olan *Hayriyye*'nin muhtevası üzerine yapılan çalışmalar, edebî eserlerin bir toplum hakkında sosyolojik tahlil yapılabilmesi için en önemli verilere haiz olduğunu göstermektedir. *Hayriyye*'nin yazıldığı dönem; rüşvetin, adaletsizliğin, zorbalığın ve sahtekârlığın yaygınlaşmaya başladığı, toplumsal ahlâkın yozlaşmaya yüz tuttuğu, devletin çöküşe geçtiğinin aşikâr olduğu bir asırdır. Bu durum Nâbî'nin ortaya koyduğu toplumsal fotoğraflardan anlaşılmaktadır.

Hayriyye'de ortaya koyulan orta halli insan tipinin bazı makalelerde eleştirildiği görülmektedir. Onun rahatına düşkün, pasif ve nemelâzımcı bir insan tipini arzuladığı söylenmektedir. Nâbî'nin içinde bulunduğu zihniyet dünyanın ona çizdiği düşünce ufkunu yok sayarak, modernizmin ortaya çıkardığı birey tepkisini ondan beklemek haksızlıktır. O, oğluna içinde bulunduğu toplumun zihniyeti çerçevesinde nasihat etmektedir. Aksine, kendinden önceki nasihatnâmelerde olmayan tespitler ve eleştirileri, onun yanlışa karşı duyarsız olmadığını, pasif ve nemelâzımcı bir anlayışta bulunmadığını ispatlamaktadır.

Hayriyye'nin değerler aktarımı için yeniden ele alınması gerektiğini ifade eden ve onun çocuğa yönelik bir nasihatnâme oluşuna dikkat çeken araştırmalar göstermektedir ki *Hayriyye* farklı açılardan ele alınması gereken önemli bir edebî eserdir.

Kaynaklar

- Aka, Belde (2011), *Nâbi'nin 'Orta İnsan Tipi'nin Hersekli Ârif Hikmet'teki Değişimi*, Ankara İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Alperen Kayak, Mümine (2011), *Divân Edebiyatı Metinlerinin İlköğretim 1. Kademedeki Kullanılabilirliği ve Hayriyye-i Nâbi'nin 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Etkinliklerle İşlenmesi*, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Albayrak Sak, Vesile (2015), "Nâbi'nin Hayriyye 'sinde Hz. Peygamber", *Türkiye: Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 4/2:584-598.
- Aslan, Murat (2017), "Nâbi'nin Hayriyye'sinde Aile", *Türk Dünyası, Dil ve Edebiyat Dergisi*, s. 57-82.
- Atik, Hikmet (2009), "Nâbi'nin Hayriyye'sinde İslâm Esâsları", *Şâir Nâbi Sempozyumu*, Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, s. 424-430
- Aydın, Abdullah (2016), "Nâbi ve Vehbî'nin Nasihat Ederken Çocuklara Yaklaşım Tarzları", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (Omad)*, S.5/3: 1-11
- Aytaş, Gıyasettin, Eda Nur Karakuş Aktan (2012), "Çocuk Edebiyatı ve Eğitimi Açısından Hayriyye", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 32, S. 2:537 – 555.
- Ayyıldız, Nurullah (2018), *Şâir Nâbi'den Öğütler*, İstanbul: Hiperyayın Yayınları.
- Bilkan, Ali Fuat (2002), *Hayrî-Nâme'ye Göre XVIII. Yüzyılda Osmanlı Düşünce Hayatı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Canbolat, Murad (2017), *Nâbi'nin Hayriyye Adlı Eserindeki Âyet ve Hadis İktibâsları ile Nâbi'nin Dinî ve Ahlâkî Bakış Açısı*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Ceyhan, Âdem (2012), *Hâyri-Nâme-i Nâbi Hakkında Bazı Takdîr ve Tenkitler*, *Nâbi: Sempozyum Bildirileri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınevi, s. 543-574.
- Erbay, Nazire (2014), "Hayriyye-i Nâbi Lütfiyye ve Telemak Aynı Yüzyılların Farklı Kültürlerinden Çocuklara Ortak Nasihatler" *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 51: 171-185.
- Genç, İlhan (2009), "Nâbi'nin Çağının Problemlerine Sunduğu Modelin Ahlâkçı Boyutu", *Şâir Nâbi Sempozyumu*, Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, 2009, s. 301-325.
- Kalkan, Asiye Figen (2012), *Lütfiyye ve Hayriyye Çerçevesinde Divan Edebiyatında Çocuk Eğitimi*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Kaplan, Mehmet (1961), "Nâbi ve Orta İnsan Tipi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 11:25-44.
- Kaplan, Mahmut (2009), "Hayriye'nin Yankıları ve Hayriyye Aynasında Osmanlı Devleti", *Şâir Nâbi Sempozyumu*, Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, s. 285-299.
- Kaplan, Mahmut (2012), "Hayriyye-i Nâbi'de Tipler", *Milli Folklor Dergisi*, S. 95: 31-44
- Kaplan, Mahmut (2015), *Hayriyye-i Nâbi*, Ankara:Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

- Kavruk Hasan, Mehmet Akif Çeçen (2012), "Değer Eğitimi Açısından Nâbî'nin *Hayriyye*'si", *Nâbî: Sempozyum Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınevi, s. 228-238.
- Mengi, Mine (2014), "Gerileme Devrini Belgeleyen Bir Edebî Eser: Nâbî'nin *Hayriyyesi*", *Divan Şiiri Yazıları*, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 245-256
- Oğraş, Rıza, Mehmet Arı (2017), "Nâbî'nin *Hayriyye* Adlı Eserindeki Deyim ve Atasözlerinin Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alma Durumlarının İncelenmesi", *Göller Bölgesi Aylık Hakemli Ekonomi ve Kültür Dergisi*, S. 55: 56 – 65.
- Pala, İskender (2005), *Yusuf Nâbî Hayriyye*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Şener, Hasan (2013), "Hayriyye-i Nâbî'de Aktarılan Değerler", *Turkish Studies*, s. 2501-2524
- Yeğin, Hüseyin İbrahim (2009), "Nâbî'nin *Hayriyye*'sinde Çocuk Eğitimi" *Şâir Nâbî Sempozyumu*, Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, s. 432-442.
- Yeniterzi, Emine (2009), "Nâbî'nin Şiirlerinde Kırgınlık Psikolojisi", *Şâir Nâbî Sempozyumu*, Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, s. 366-375.

Extended Summary

The mesnevi named Hayri-name which is a counseling book type, was written by Yusuf Nâbî in the 17th century. This study, rather than a classic advice book, describes the reasons for the emergence of a period in which a troubled period began for the Ottoman Empire and the superiority it had maintained for hundred years against Europe came to an end. During this period, social and economic crises has arisen, centralism has weakened, the grooming system has begun to deteriorate, and most importantly, the educated and competent people were compelled to leave and be far from their duties. Urfa Nâbî, who grew up in such a period, whose real name was Yusuf, witnessed what happened due to the period of times that he has passed his various posts.

Nâbî, conveyed all his experiences and observations in his counseling book of mesnevi named Hayri-name, which he wrote for his elder son Ebu'l-Hayr, so that he could grow up as a good person. This study, which became famous as Hayriyye, has been examined from different dimensions by many researchers; negative and positive evaluations were made on the human profile that Nâbî desired.

Regardless of what feature it is taken, this study has many materials about children's literature, education of values, the world of thought of the Ottoman in the 17th century, the dimension of moral corruption in the Ottoman Empire, etc. Many papers, articles, thesis and books have been published. In this article, information has been given about the content of almost all the studies on Hayriyye, it has been aimed that researchers who will do researchs on the subject, can reach the literature more easily and the possibility of being reason in performing the new researches, it has been thought to be useful for presenting a different bibliographic study. Through considering the volume of the article, the study was completed by limiting it to books, thesis, articles and papers.

In This Article, 4 Written Books About Hayriyye Are Discussed As A Summary. These Books Are Sequentely As Follow İn The Article:

1- Kaplan, Mahmut (2015), *Hayriyye-i Nâbî*, Ankara:Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

This Book Was Prepared As A Doctoral Thesis By Mahmut Kaplan İn 1990. After The Critical Text Of Hayriyye Was Revealed, Nâbî's Understanding Of Religion And Worship İn Hayriyye, Nâbî's Understanding Of Ethics And Exemplary Human Type According To Hayriyye, Nâbî's Understanding Of Science İn Hayriyye And His Criticism Of False Sheikhs İn The Period When The Work Was Written. The Situation Of Istanbul And The Provinces İs Discussed. During The Period When Nâbî Was Writing Hayriyyeyi, İnformation Was Also Given About The Status Of The Ottoman İnstitutions (Asceticism, Paşalık, Kadılık And Kassamlık, Civil Servant, Certainty).

2- Pala, İskender (2005), *Yusuf Nâbî Hayriyye*, İstanbul: Kapı Yayınları.

Based On İts Paris Copy Hayriyye Has Translated İt To Turkish Language/Accent Of Turkey.

3- Bilkan, Ali Fuat (2002), *Hayrî-Nâme'ye Göre XVIII. Yüzylda Osmanlı Düşünce Hayatı*, Ankara: Akçağ Yayınları.

It Has Been Said That This Mesnevi, Written By Nâbî İn The Type Of Advisory Name, Was Not A Simple Advice And Had İmportant Evaluations About The İnstitutions And Professions Of His Period.

4- Ayyıldız, Nurullah (2018), *Şâir Nâbî'den Öğütler*, İstanbul: Hiperyayın Yayınları.

After Briefly Mentioning The Content Of The Mesnevi Called Hayriyye, Written In The Beginning Of The 18th Century, The Chapters Of Hayriyye Were Written. It Was Mentioned That In Hayriyye's Period It Was A Very Popular Mesnevi And Advised Or Adminstrated The People To Achieving High Ethics, Positive And Negative Evaluations.

Under The Title Of Thesis, 4 Master's Thesis Are Presented As A Summary. The Thesis Based On The Order Of Article:

1- Alperen Kayak, Mümine (2011), *Divân Edebiyatı Metinlerinin İlköğretim 1. Kademedeki Kullanılabilirliği ve Hayriyye-i Nâbî'nin 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Etkinliklerle İşlenmesi*, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

This Thesis Study Is About The Necessity Of Nâbî's Work Named Hayriyye, Which Is A Distinguished Form Of Advice In Our Divan Literature, To Be Included In The Second Grade Turkish Textbooks Of Primary Schools.

2- Canbolat, Murad (2017), *Nâbî'nin Hayriyye Adlı Eserindeki Âyet ve Hadis İktibâsları ile Nâbî'nin Dinî ve Ahlâki Bakış Açısı*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi

Referring To The Religious Nature Of Divan Literature, Its Didactic Content Is Pointed Out, And Nâbî's Interviews, Naât And His Work Named Forty Hadith Are Exemplified. In Addition To These, Mesnavi Named Hariyye Was Discussed Too. It Is Said That The Starting Point Of The Thesis Is Nâbî's Work Named Hayriyye. It Was Defined That The Purpose Of This Study Was To Reveal Nabi's Understanding Of Religion And Morality, After It Was Said That The Verses And Hadiths In The Work Named Hayriyye Were Determined.

3- Aka, Belde (2011), *Nâbî'nin 'Orta İnsan Tipi' nin Hersekli Ârif Hikmet'teki Değişimi*, Ankara İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

This Thesis Includes The Comparison Of The Poems In The Divan Of Arif Hikmet, One Of The Poets Of Encümen-İ Şuarâ, And The Mesnevi Of Nâbî, Named Hayriyye, In Terms Of Content.

4- Kalkan, Asiye Figen (2012), *Lütfiyye ve Hayriyye Çerçevesinde Divan Edebiyatında Çocuk Eğitimi*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

After Giving General Information About The Advice, What Was Said About Hayriyye And Lütfiyye Was Transferred. Later, It Was Mentioned About The 19th Century Turkish Literature And The İdeal Human Type Namık Kemal, One Of The Important Names Of This Period, Was Explained And Inferences Were Made Based On The Articles He Wrote. Again, The İdeal Child And Youth Type Of The Poet Is Focused On, Based On The Works Of "Şermin" And "Haluk's Notebook" Written By Tevfik Fikret, One Of The Important Names Of This Period. The İdeal Youth Asım Of Our Independence Anthem Poet Mehmet Akif Was Mentioned And The Similarity Of This Type With The Poet Was Cited.

Under The Heading Of Articles, 10 Articles Have Been Summarized. The Articles Are As Follow:

1- Aytaş, Gıyasettin, Eda Nur Karakuş Aktan, (2012), "Çocuk Edebiyatı ve Eğitimi Açısından Hayriyye", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 32, S. 2:537 – 555.

2- Mengi, Mine (2014), "Gerileme Devrini Belgeleyen Bir Edebî Eser: Nâbî'nin Hayriyyesi", *Divan Şiiri Yazıları*, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 245-256

3- Erbay, Nazire (2014), "Hayriyye-i Nâbi Lütüfiyye ve Telemak Aynı Yüzyılların Farklı Kültürlerinden Çocuklara Ortak Nasihatler" *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 51: 171-185.

4- Şener, Hasan (2013), "Hayriyye-İ Nâbî'de Aktarılan Değerler", *Turkish Studies*, s. 2501-2524

5-Kaplan, Mahmut (2012), " Hayriyye-i Nâbî'de Tipler", *Milli Folklor Dergisi*, S. 95: 31-44

6- Aydın, Abdullah (2016), "Nâbî ve Vehbî'nin Nasihat Ederken Çocuklara Yaklaşım Tarzları", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (Omad)*, S.5/3: 1-11

7- Aslan, Murat (2017), "Nâbî'nin Hayriyye'sinde Aile", *Türk Dünyası, Dil ve Edebiyat Dergisi*, s. 57-82.

8- Albayrak Sak, Vesile, (2015), "Nâbî'nin Hayriyye'sinde Hz. Peygamber", *Türkiye: Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 4/2:584-598.

9- Oğraş, Rıza, Mehmet Arı, (2017), "Nâbî'nin Hayriyye Adlı Eserindeki Deyim ve Atasözlerinin Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alma Durumlarının İncelenmesi", *Göller Bölgesi Aylık Hakemli Ekonomi ve Kültür Dergisi*, S. 55: 56 – 65.

10-Kaplan, Mehmet (1961), "Nâbî ve Orta İnsan Tipi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 11:25-44.

Under The Title Of Bidiriler, 7 Papers Were Presented İn Summary. Papers According To The Order İn The Article Are As Follow:

1- Kaplan, Mahmut (2009) "Hayriye'nin Yankıları ve Hayriyye Aynasında Osmanlı Devleti", *Şâir Nâbî Sempozyumu*, Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, s. 285-299.

2- Atik, Hikmet (2009), "Nâbî'nin Hayriyye'sinde İslâm Esâsları", *Şâir Nâbî Sempozyumu*, Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, s. 424-430.

3- Yeğın, Hüseyin İbrahim (2009), "Nâbî'nin Hayriyye'sinde Çocuk Eğitimi" *Şâir Nâbî Sempozyumu*, Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, s. 432-442.

4- Yeniterzi, Emine (2009), "Nâbî'nin Şiirlerinde Kırgınlık Psikolojisi", *Şâir Nâbî Sempozyumu*, Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, s. 366-375.

5- Genç, İlhan (2009), "Nâbî'nin Çağının Problemlerine Sunduğu Modelin Ahlâkçı Boyutu", *Şâir Nâbî Sempozyumu*, Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, 2009, s. 301-325.

6- Ceyhan, Âdem (2012), *Hâyri-Nâme-İ Nâbî Hakkında Bazı Takdir ve Tenkitler*, *Nâbî: Sempozyum Bildirileri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınevi, s. 543-574.

7- Kavruk Hasan, Mehmet Akif Çeçen (2012), "Değer Eğitimi Açısından Nâbî'nin Hayriyyesi", *Nâbî: Sempozyum Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınevi, s. 228-238.

Studies On The Content Of Hayriyye, One Of The Most Remarkable Works Of The Counseling Book Genre, Show That Literary Works Are One Of The Most İmportant Data For Sociological Analysis Of A Society. İn The Period When Hayriyye Was Written, İt Was Understood Better From The Social

Photographs Nâbi Put Forward That Bribery, İnjustice, Tyranny And Dishonesty Started To Cause A Banckruptcy Of Ottoman Empire, That Social Morality Was About To Degenerate, And That The State Was